

Joanna Kozińska-Chachaj
Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie

**STARODRUKI LWOWSKIE
W ZBIORACH WOJEWÓDZKIEJ BIBLIOTEKI PUBLICZNEJ
IM. HIERONIMA ŁOPACIŃSKIEGO W LUBLINIE**

**Old prints from Lwów stored at the Hieronim Łopaciński Regional Public
Library in Lublin**

**Львовские старопечатные книги в фондах Люблинской Воеводской
Публичной Библиотеки им. Иеронима Лопацинского**

Słowa kluczowe: typografie, Lwów, Jakub Mościcki, Karol Bogusław Pfaff, Michał Śloska, Jan Filipowicz, Paweł Golczewski, Jan Łukasz Szlichtyn, Łukasz Szlichtyn, Kazimierz Szlichtyn, Antoni Piller, Józefa Piller, Tomasz Piller, franciszkanie, Bractwo Św. Trójcy, jezuici, starodruki, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego, zbiory specjalne

Key words: typographies, Lwów, Jakub Mościcki, Karol Bogusław Pfaff, Michał Śloska, Jan Filipowicz, Paweł Golczewski, Jan Łukasz Szlichtyn, Łukasz Szlichtyn, Kazimierz Szlichtyn, Antoni Piller, Józefa Piller, Tomasz Piller, Franciscans, Confraternity of The Holy Trinity, Jesuits, old prints, H. Łopaciński Regional Public Library, Special Collections

Ключевые слова: типографии, Львов, Якуб Мостицкий, Кароль Богуслав Пфафф, Михаил Сльозка, Ян Филипович, Павел Гольчевский, Ян Лукаш Шлихтын, Лукаш Шлихтын, Казимеж Шлихтын, Антоний Пиллер, Юзефа Пиллер, Томаш Пиллер, Францисканцы, Братство Святой Троицы, иезуиты, старопечатные книги, Воеводская Публичная Библиотека им. Иеронима Лопацинского, Отдел специальных коллекций

Wstęp

Niniejszy artykuł przedstawia wydawnictwa i zasób typograficzny drukarni lwowskich znajdujących się w Zbiorach Specjalnych Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie. Zaprezentowano starodruki najciekawsze – pod względem zawartości, szaty graficznej i proveniencji, wydane we Lwowie, od pierwszej połowy XVII wieku do roku 1800, który stanowi granicę umowną. Praca stanowi kontynuację publikacji, omawiającej starodruki wydane na Kresach, a znajdujące się w zbiorach WBP¹.

¹ Zob. J. Kozińska-Chachaj, *Starodruki wileńskie w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. H. Łopacińskiego w Lublinie*, w: *Związki Lublina i Wilna: studia i materiały*, t. 1, red. T. Rodziewicz, Lublin, 2011, s. 275–302. Tekst artykułu został również wygłoszony podczas sesji pt. „Społeczne, kulturalne i naukowe związki Lublina i Wilna w dobie nowożytnej”, w dniach 19–20 czerwca 2009 r. w Trybunale Koronnym w Lublinie.

- Przedstawiono drukarnie w następującym układzie, należące do:
- pojedynczych osób: Jakuba Mościckiego, Karola Bogusława Pfaffa, Michała Śloski, Jana Filipowicza, Pawła Golczewskiego;
 - rodzin: Szlichtynów oraz Pillerów;
 - instytucji zakonnych: franciszkanów, Bractwa Św. Trójcy, jezuitów.

Ogółem wszystkich starodruków z tychże drukarni jest w WBP w Lublinie prawie 230.

Drukarnia Jakuba Mościckiego

(liczba druków w WBP – 1)

Jakub Mościcki pochodził prawdopodobnie z drobnej rodziny szlacheckiej, osiadłej we Lwowie. Data jego urodzin nie jest do końca znana. Ustalenia autorów biogramów nie są również zgodne co do daty śmierci². Brak jest jakichkolwiek wiadomości na temat dzieciństwa i młodości. Karierę naukową Jakub Mościcki rozpoczęła około 1646 r., kiedy zapisał się na Uniwersytet Krakowski. Tam dwa lata później otrzymał stopień bakałarza, następnie w 1652 r. – magistra sztuk wyzwolonych i tytuł doktora filozofii. W latach 1659–1665 pełnił funkcję rektora szkoły katedralnej we Lwowie, potem objął stanowisko syndyka miejskiego. Był także pisarzem sądu miejskiego i wójtem miasta.

Dnia 15 VII 1671 r. otrzymał od Michała Korybuta Wiśniowieckiego przywilej, w którym król nadał mu godność sekretarza królewskiego oraz „typografa J. K. Mości”³. W podziękowaniu Mościcki wydał zbiór mów pochwalnych, poświęconych parze królewskiej, *Salutationes Sacrarum Regiarum Maiestatum*, podpisując się w nim i kilku innych drukach, wydanych we Lwowie w latach 1671–1672, jako „sub praelo” lub „in Typographia Regia M. Jacobi Mościcki”⁴.

Trwającą bardzo krótko, bo tylko 4 lata, działalność wydawniczą Jakuba Mościckiego można podzielić na dwa okresy: lwowski i krakowski.

Początek okresu lwowskiego przypadł na rok 1670, w którym typograf nabył od córek nieżyjącego lwowskiego drukarza Michała Śloski niekompletną i bez pełnego wyposażenia drukarnię. Być może była to tylko część z polskim i łacińskim zasobem typograficznym. O wyposażenie to procesował się z córkami Śloski jeszcze w 1675 r.⁵, niestety nie udało mu się go odzyskać. Proces ten pokazał, iż Mościcki był słabym znawcą „czarnej sztuki”⁶, nie znał się na drukarstwie, mylił niektóre terminy techniczne. Nie był typografem w dosłownym znaczeniu, a okazał się tylko właścicielem i wydawcą książek. Drukarzem w jego tłoczni był prawdopodobnie Szymon Prątkiewicz, kierownik jezuickiej drukarni we Lwowie (1668–1670) i drukarz Akademii Zamojskiej (1674–1680)⁷. Miesiąc po nabyciu tłoczni Mościcki

² Autor biogramu Leszek Hajdukiewicz za prawdopodobną datę śmierci podaje ok. 1693 r. Zob. L. Hajdukiewicz, *Mościcki Jakub*, w: *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 22, z. 92, Wrocław 1977, s. 148. W innym miejscu podana jest data zgonu ok. 1707 r., zob. *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku. T. 1: Małopolska, cz. 2: Wiek XVII–XVIII. Vol. 2, L-Ż i drukarnie żydowskie*, red. J. Pirożyński, Kraków 2000, s. 441.

³ Tamże, s. 442.

⁴ L. Hajdukiewicz, dz. cyt., s. 148.

⁵ E. Różycki, *Mościcki Jakub*, w: *Słownik pracowników książki polskiej: suplement* (dalej: SPKP), red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1986, s. 146.

⁶ E. Różycki, *O drukarni Jakuba Mościckiego 1670–1674*, „Roczniki Biblioteczne”, R. 24, 1980, z. 2, s. 6.

⁷ Tamże.

wydał swój pierwszy druk *Hymenaeus Leoburgicus* (1670), autorstwa Victorinusa Skierwina⁸.

Okres krakowski rozpoczął rok 1672, gdy drukarnia została przeniesiona do Krakowa, w obliczu zbliżającego się zagrożenia tureckiego. Tutaj związana była z powstaniem i organizacją tłoczni Akademii Krakowskiej przez profesorów tej uczelni. Z 1674 r. pochodzi ostatnia znana publikacja Jakuba Mościckiego. W 1677 r., po kilku latach od zakończenia działalności, jego drukarnia wraz z inną drukarnią, zmieniając po drodze właścicieli, została sprzedana do Poznania i tam dała początek tłoczni jezuickiej⁹. Mościcki był żonaty z Jadwigą „Ducianką”, miał syna Jana Stanisława (według Leszka Hajdukiewicza – Władysława¹⁰), który podobnie jak ojciec podjął się działalności wydawniczej, wydając, m.in. w jego drukarni w Krakowie panegiryk *Melos votivum...* (1674), poświęcony Hieronimowi Kosińskiemu oraz pamiętnik Józefa Bartłomieja Zimorowica z czasów obrony Lwowa w 1672 r.: *Leopolis Russiae Metropolis a Turcis, Tataris, Cosacis, Moldavis, Anno 1672 hostiliter obsessa...* (1693)¹¹.

Księgozbiór Jakuba Mościckiego jest nieznan. Wiadomo, iż w latach 1671–1674, według wspomnianego wyżej Leszka Hajdukiewicza, drukarz wyłoczył ogółem 17 znanych dotychczas druków¹². Edward Różycki w swoim artykule podaje liczbę 21, z czego wydanych we Lwowie jest 9 (72 ark.), w Krakowie zaś – 12 (196 ark.)¹³. Druki lwowskie to głównie panegiryki i pozycje o treści religijnej. W Krakowie w latach 1673–1674 wyszło 11 drobnych utworów o treści dewocyjnej, panegiryki i kilka tzw. kwestii uniwersyteckich, utwory Józefa Bartłomieja Zimorowica, z którym Mościcki był prawdopodobnie w zażyłych stosunkach.

Zasób typograficzny druków był przeciętny. Nie wyróżniały się one specjalnie spośród ówczesnej produkcji wydawniczej. Posiadały winiety – drzeworytowe, nagłówkowe; inicjały – stosowane głównie we lwowskich drukach Jakuba Mościckiego, obejmowały litery początkowe, z motywami roślinnymi i zwierzęcymi. Zaopatrzone były w drzeworyty, z których pewną część stanowiły herby. Ich ozdobą były robione na specjalne zamówienie miedzioryty, których autorem był prawdopodobnie dominikanin Marcin Borowiki lub Borowicki, posługujący się monogramami „BMF” oraz „FMB”. Podstawowym typem pisma była antykwa tekstowa, rzadziej szwabacha¹⁴.

Jedyny starodruk w WBP, wydany *Typis Iacobi Mościcki, to Thaumaturgus Russiae Beatus Servus Dei Ioannes de Duchla... Supte in Historia vitae exacte effigiatus...* (1672; format 4°), autorstwa bernardyna Cypriana Damirskiego. Damirski był historykiem swojego zakonu¹⁵, lektorem teologii we Lwowie, a w roku 1666 także prokuratorem beatyfikacyjnym Jana z Dukli. Przyczynił się do rozpowszechnienia wiedzy o błogosławionym, wydając w 1672 r. jego żywot po łacinie, a rok później polski przekład. Nakazał także namalować szereg obrazów w prezbiterium

⁸ E. Różycki, *Mościcki Jakub*, dz. cyt., s. 147.

⁹ E. Różycki, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie w epoce renesansu i baroku*, Wrocław 1994, s. 64.

¹⁰ E. Różycki, *O drukarni Jakuba Mościckiego...*, s. 3.

¹¹ Tamże, s. 4.

¹² E. Różycki, *Mościcki Jakub*, dz. cyt., s. 147.

¹³ Zob. *Drukarze dawnej Polski...*, t. 1 cz. 2 vol. 2, s. 444.

¹⁴ Tamże, s. 443–444.

¹⁵ H. E. Wyczawski, *Damirski Cyprian*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 362.

kościół lwowski, przedstawiających życie i cuda Jana¹⁶. Życiorys, który ułożył na podstawie „Kroniki Komorowskiego”, został rozszerzony o legendarne szczegóły. Najwięcej miejsca autor poświęcił opisom czci pośmiertnej i cudów za wstawnictwem błogosławionego¹⁷. Egzemplarz, znajdujący się w WBP, jest zdefektowany, ponieważ brakuje 7 początkowych stron oraz rycin, jak również dzieł współwydanych: Mikołaja Popławskiego *Palma na gruncie Ziemi Świętej Seraphickiego Franciszka... wyrosła* oraz Stanisława Józefa Biezanowskiego, profesora Akademii Krakowskiej i jej kronikarza *Lampades Seraphicae, magno inclytæ Leopoleos antemurali... Venerabili Servo Dei, Joanni Duclano...* Do druku dołączony został *Domus virtutis et honoris* Bartłomieja Zimorowica, przedstawiający historię klasztoru Ojców Bernardynów we Lwowie. Starodruk posiada 2 zapisy proveniencyjne: „X. Antoni Moszyński” oraz pieczętkę „Z Biblioteki A. Wolańskiego”.

Księgarnia Karola Bogusława Pfaffa (liczba druków w WBP – 2)

Był mieszczaninem pochodzenia niemieckiego. Data jego urodzenia jest nieznana, a data śmierci niepewna¹⁸. Krewny warszawskich księgarzy Krystiana i Fryderyka Pfaffów. W latach 1780–1785 kierował we Lwowie filią warszawskiej księgarni Michała Grölla¹⁹. Dzięki nominacji cesarza Józefa II z dnia 11 VIII 1785 r. jako pierwszy księgarz lwowski otrzymał tytuł i przywileje księgarza uniwersyteckiego. Wiązało się to z obowiązkiem wydawania corocznie katalogu książek posiadanych na składzie i sprowadzania ich na potrzeby Uniwersytetu²⁰. W latach 1785–1827 opublikował ich kilkadziesiąt, co było znaczną liczbą jak na owe czasy. Według *Bibliografii* Karola Estreichera były to 34 katalogi, w tym 24 polskie, 5 francuskich, 4 niemieckie, 1 łaciński²¹, nie tylko językowe, lecz także specjalne. Już sama cyfra wydanych polskich katalogów wymownie świadczyła o charakterze księgarni Pfaffa, jej klienteli i nim samym jako księgarzu-Polaku²². Zamiłowanie do rzeczy ojczystych odzwierciedlała też praca, przerwana śmiercią typografa²³, polegająca na zbieraniu materiałów do dużego wydawnictwa na temat herbów polskich. Jako „księgarz akademicki” Pfaff miał prawo do posiadania własnej księgarni, która początkowo mieściła się w gmachu należącym do Uniwersytetu przy ulicy Krakowskiej w pomieszczeniach potrynitarskich, a następnie została przeniesiona na Plac Kapitulny. Była ona najstarsza we Lwowie.

Działalność omawianego typografa rozwijała się prężnie. Po 50 latach pracy na trwałe zapisał się on w historii życia umysłowego Lwowa²⁴. Wyszedł daleko poza zakres swoich obowiązków. Utrzymywał kontakty z wieloma ośrodkami

¹⁶ Tamże.

¹⁷ K. Kantak, *Damirski Cyprian*, w: PSB, t. 4, Kraków 1938, s. 399.

¹⁸ J. Szczepaniec pisze, iż Karol Bogusław Pfaff zmarł po roku 1829 (zob. tenże, *Karol Bogusław Pfaff*, w: PSB, t. 25, Wrocław – Kraków 1980, s. 750–751).

¹⁹ Zob. M. Opalek, *Pfaff Karol Bogusław*, w: SPKP, s. 671.

²⁰ J. Szczepaniec, dz. cyt., 750.

²¹ *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku, z. 6: Małopolska – Ziemia Ruskie*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski, Wrocław – Kraków 1960, s. 176.

²² M. Opalek, *Bibliopole lwowscy*, Lwów 1928, s. 27.

²³ Tamże, s. 31.

²⁴ H. Rusińska-Giertych, *Typografia lwowska do końca XVIII wieku i jej przemiany własnościowe*, „Roczniki Biblioteczne”, R. 49, 2005, s. 80.

wydawniczymi, głównie z Warszawą, jak również ściśle współpracował z Antonim Pillerem i jego następcami²⁵. Obok dzieł wydawców polskich sprzedawał dzieła obcojęzyczne: niemieckie, łacińskie, angielskie, francuskie, włoskie i hiszpańskie. Były one sprowadzane z Wilna, Krakowa, Warszawy, Wrocławia. Jego wydawnictwo miało duży asortyment: oprócz działu naukowego posiadało książki z zakresu medycyny, literaturę piękną, nuty i instrumenty muzyczne, mapy, atlasy. Swoją działalność Pfaff reklamował w prasie lwowskiej i warszawskiej. Bardzo dynamicznie prowadził akcję księgarską, komisową i nakładową. Jako nakładca wydał własnym sumptem 14 dzieł z różnych dziedzin wiedzy, niektóre kilkakrotnie²⁶. Według Ignacego Chodynieckiego w 1790 r. założył także własną drukarnię²⁷, w której miał wydać „niewiele dzieł” bliżej nieokreślonych²⁸. Brak jest jednak druków oznaczonych firmą Pfaffa, oprócz katalogów jego księgarni i jednego dzieła pt. *Elementarz z Obrazkami dla Dzieci: po polsku, po francusku y po niemiecku* (1793 i 1799), mającego wysokie walory dydaktyczne i cieszącego się popytem również poza granicami Lwowa, w którym drukarz występuje jako nakładca i wydawca. Teza o istnieniu drukarni wydaje się być wyolbrzymiona. W 1794 r. Pfaff sprzedał oficynę Gustawowi Wilhelmowi Wachmanowi. Około 1808 r. przeszła ona w ręce Józefa Sznajdera, jednego z najwybitniejszych lwowskich typografów tego okresu. W latach 1817–1822 jej kierownikiem był Jan Milikowski, który pomagał Pfaffowi jako nakładcy dzieł i własnych katalogów księgarskich²⁹. Po śmierci księgarza oficynę prowadziła wdowa Józefina, która w 1842 r. sprzedała ją Volkmarowi Stockmannowi. Ten z kolei prowadził ją do 1857 r.

W WBP znajdują się 2 starodruki w wydaniu Karola Pfaffa:

- Ludwika Wędrychowskiego Rogali *Skorowidz czyli Zbiór alfabetyczny ustaw cywilnych w trzech częściach dla Galicyi w roku 1797 nadanych...* (1800; format 8°), zawierający dedykację dla Kazimierza Rzewuskiego. Autor starodruku był radcą prawnym i zarządcą dóbr Rzewuskiego w powiecie żydaczowskim³⁰. W omawianym wydaniu, zawierającym proveniencje J. Kodrębskiego i pieczętkę Biblioteki Szkoły Wojewódzkiej Lubelskiej, Pfaff występuje jako „Bibliopola Akademicki”;
- jego przekład łaciński *Promptuarium codicis iuris civilis pro Galicia in tribus partibus editi...* (1800; format 8°).

Drukarnia Michała Śloski (liczba druków w WBP – 2)

Data urodzenia tego drukarza jest nieznaną. Dokumenty jako miejsce urodzenia podają zarówno Wilno, jak i Nowogródek³¹. Przybył do Lwowa około 1630 r. prawdopodobnie z Litwy. Już wtedy Śloska znał się na sztuce drukarskiej, co sam potwierdził w przedmowie do *Apostola...* z 1639 r., pisząc, iż „był przy dziele typografskim wychowany i wyćwiczony od dzieciństwa”³². Pobieranie nauki w Wilnie,

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

²⁷ Sz. Bednarski podaje rok 1785, zob. tenże, *Materiały do historii o drukarniach w Polsce, a mianowicie o drukarniach lwowskich i prowincjonalnych*, Lwów 1888, s. 25.

²⁸ J. Szczepaniec, dz. cyt., s. 751.

²⁹ Tamże.

³⁰ H. Rusińska-Giertych, *Księgarnia Karola Bogusława Pfaffa we Lwowie w latach 1780–1829*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Bibliotekoznawstwo, 2000, nr 23, s. 74.

³¹ E. Różycki, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie...*, s. 50.

³² *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 241.

będącym drugim co do wielkości ośrodkiem drukarskim w Rzeczypospolitej, gwarantowało mu niezłe umiejętności techniczne³³.

Pracę we Lwowie Michał Śloska rozpoczął w typografii Bractwa Stauropigialnego, którą kierował w latach 1634–1638 Andrzej Skulski³⁴. W swojej pracy drukarskiej bazował na czcionkach cyrylickich i łacińskich. Doświadczenie zdobywał odbywając częste podróże związane z rozprowadzaniem druków brackich. Ożenił się z zamożną mieszczańką lwowską, z którą miał czworo dzieci. Powiększywszy swój majątek, także o posag żony, zakupił polską drukarnię zmarłego właśnie Jana Szeligi.

Dnia 5 VIII 1638 r. otrzymał od lwowskiego arcybiskupa obrządku łacińskiego Stanisława Grochowskiego przywilej, dzięki któremu mógł być tytułowany typografem JKM i drukarzem arcybiskupim (*Archiepisc. Typographus*)³⁵, choć sam był wyznania prawosławnego. Fakt ten świadczy o dużej tolerancji religijnej ówczesnego okresu. Tytuł typografa arcybiskupiego zachował na długo i używał, ilekroć drukował na potrzeby Kościoła katolickiego. Tego samego roku, dnia 30 XII, otrzymał przywilej królewski od Władysława IV na produkcję drukarską. Obydwa przywileje pozwalały Ślosce rozwinąć prywatną działalność typograficzną na dużą skalę, dawały prawo tłoczenia książek polskich, łacińskich, starocerkiewnosłowiańskich, wyjęcie spod sądownictwa miejskiego³⁶. Kolejny przywilej, analogiczny do tego, który uzyskał od arcybiskupa Grochowskiego, otrzymał 14 XI 1645 r. od katolickiego arcybiskupa lwowskiego Mikołaja Krasnowskiego, dzięki któremu mógł używać tytułu *Typographus illustr. loci ordinarii*³⁷ i który zezwalał mu na drukowanie.

Działalność wydawniczo-typograficzna Michała Śloski rozwijała się na coraz większą skalę. Należy zaznaczyć, iż już na jej początku w roku 1638 drukarz otworzył przy zakładzie typograficznym warsztat introligatorski, który zajmował się oprawianiem książek polskich i ruskich, tworząc jednocześnie miejsca pracy czeladnikom-introligatorom. Książki były oprawiane na potrzeby własne, arcybiskupa lwowskiego obrządku łacińskiego, jak również Bractwa Stauropigialnego. Jego istnienie budziło sprzeciw innych introligatorów, podobnie jak fakt, iż Śloska nie posiadał kwalifikacji w sztuce introligatorskiej. W związku z tym drukarz postarał się o przywilej, nadany mu 3 V 1643 r. przez króla Władysława IV, potwierdzony później przez Jana Kazimierza dnia 9 II 1649 r., na mocy którego mógł zatrudniać czeladników-introligatorów.

Lata 1643–1651 to czas licznych zatargów Śloski z Bractwem Stauropigialnym. Mimo istnienia własnej drukarni, w roku 1643 zawarł z Bractwem umowę, na mocy której zasiadł w ich zarządzie i zobowiązał się wydawać cyrylicckie książki cerkiewne w formacie 2° i 4° (w nakładach po 1200 egz.). Książki w formacie 8° mógł wydawać własnym nakładem i pod własnym nazwiskiem (są to druki z lat 1638–1667 z przerwami)³⁸. W wyniku nieprzestrzegania tej umowy, w 1651 r. została ona zerwana. Od tej pory aż do śmierci w 1667 r., Śloska tłoczył druki w swoich oficynach: polskiej i ruskiej. Także spadkobiercy nie wywiązywali się z umowy wobec Bractwa. W wyniku wyroku sądowego z dnia 16 X 1669 r. warsztat ruski sprzedano

³³ E. Różycki, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie...*, s. 51.

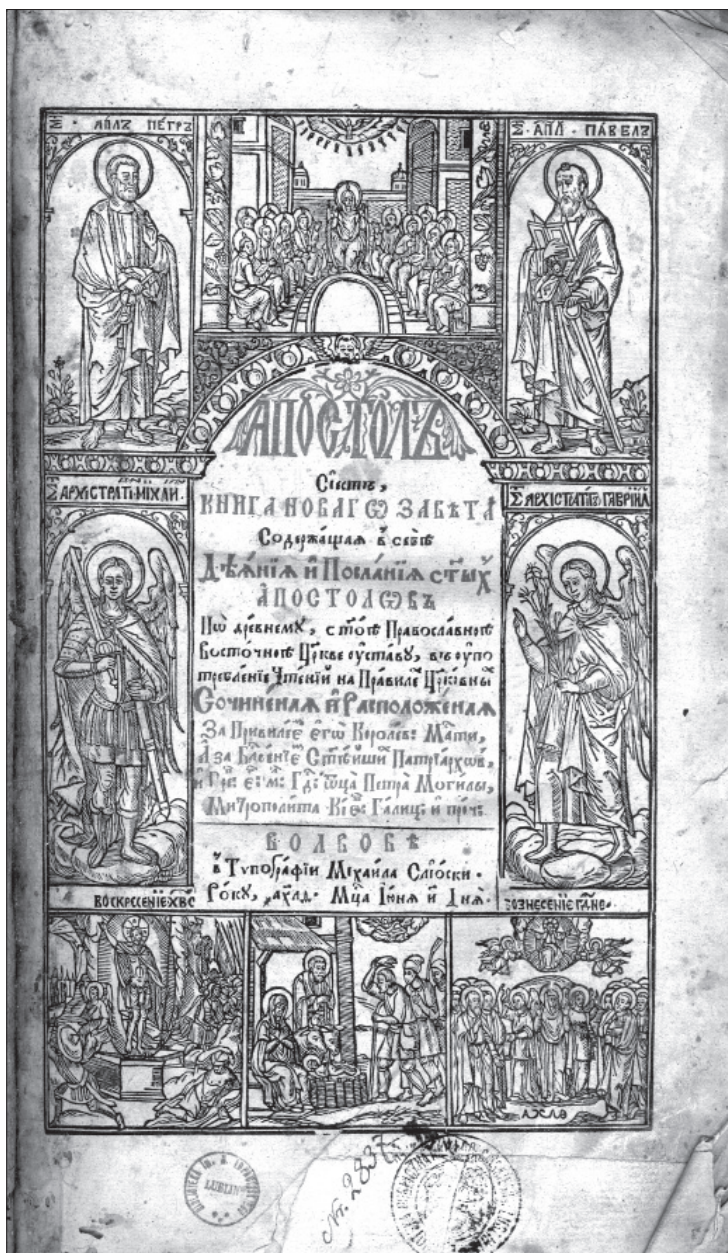
³⁴ M. Błońska, *Śloska Michał*, w: SPKP, s. 890.

³⁵ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 241.

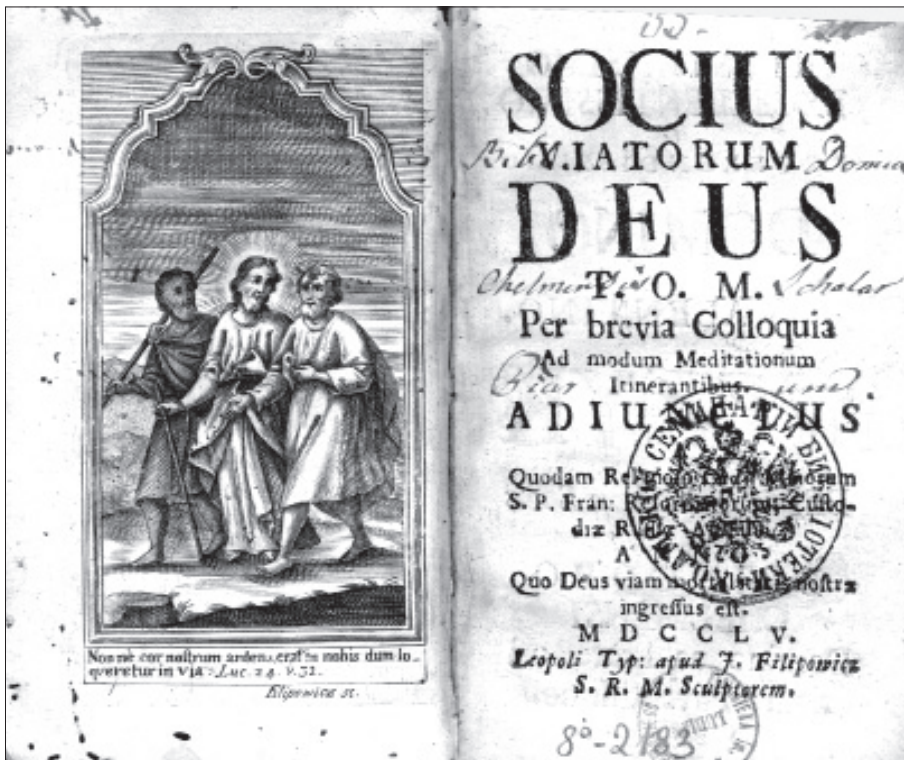
³⁶ E. Różycki, *Z dziejów książki we Lwowie w XVII wieku*, Katowice 1991, s. 120.

³⁷ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 243.

³⁸ M. Błońska, *Śloska Michał*, dz. cyt., s. 890.

Strona tytułowa *Apostol siest Kniga Novago Zavěta soderžašaâ v sebě Děaniâ i Poslanїâ svâtyh Apostolov...*, Lwów 1639, zbiory WBP, sygn. P-17-f-271

Strona tytułowa *Socius viatorum Deus T.O.M. per brevia colloquia... adiunctus (...)*,
Lwów 1755, zbiory WBP, sygn. P-18-o-1652

Bractwu Stauropigialnemu, a polski Jakubowi Mościckiemu³⁹.

Ogółem w latach 1638–1667 z przerwami wyszło 42 tytuły (2312 ark.) druków Michała Słoski, choć według Jarosława Isajewicza było ich 46⁴⁰. Katalog Joachima Zapaski i podanego wyżej Isajewicza podaje ilość 54, w tym z tłoczni Bractwa – 7, polskich – 28⁴¹. Były to głównie ruskie książki liturgiczne, panegyryki polskie i łacińskie, kilka utworów autorów polskich. Znaczną część repertuaru wydawniczego stanowiła literatura dewocyjna. W niektórych przypadkach rozróżnienie druków stauropigialnych i Słoski jest niemożliwe, dotyczy to szczególnie cyrylickich ksiąg liturgicznych. Należy jednak zaznaczyć, iż odznaczały się one większą starannością niż druki poprzednika Jana Szeligi.

W WBP znajdują się 2 druki omawianego typografa:

- *Apostol siest Kniga Novago Zavěta soderżašaâ v sebě Děaniâ i Poslaniâ svâtyh Apostolov...* (1639; format 2°). Egzemplarz, napisany w języku starocerkiewnosłowiańskim, zdobi całostronicowy drzeworytowy frontispis w kolorze czarno-czerwonym, z emblematami prawosławnych świętych: Pawła i Piotra oraz scenami z życia Chrystusa: zmartwychwstania, narodzenia, wniebowstąpienia. Na stronie drugiej widnieje herb Piotra Mohyły, metropolity kijowskiego, z epigramatem. Całość wyposażona jest w liczne drzeworyty o treści biblijnej, inicjały i winiety. Jest to egzemplarz częściowo zdefektowany, zniszczony, w skórzanej oprawie, posiada marginalia rękopiśmienne z XVII wieku w języku starocerkiewnosłowiańskim;
- wyłożenie wierszem Summy Teologicznej św. Tomasza z Akwinu pt. *Cicada rhytmica*. T. 1 (1639; format 8°), autorstwa dominikanina Rajmunda Mądrowicza.

Drukarnia Jana Filipowicza

(liczba druków w WBP – 7)

Nie są znane koleje jego życia ani fakt, u kogo kształcił się w sztuce graficznej i drukarskiej. Wiadomo, iż żył w połowie XVIII wieku we Lwowie i w Lublinie. Według najnowszych badań urodził się około 1710 r.⁴² Z pochodzenia prawdopodobnie Ukrainiec, należał do kościoła greckokatolickiego. Znany jako drukarz, ilustrator, ale przede wszystkim jako pierwszy rytownik lwowski⁴³.

Otrzymał dwa przywileje królewskie – pierwszy od Stanisława Augusta dnia 14 IX 1752 r. na otwarcie drukarni, wydawanie i sprzedaż książek świeckich i religijnych, a wraz z nim serwitoriat królewski⁴⁴ (w przywileju tym Filipowicz występuje jako *sculptor eximius*⁴⁵, *nobilis*) i drugi – z 25 IV 1757 r. – na druk książek cerkiewnosłowiańskich⁴⁶. Przywilej ten naruszał interesy Bractwa Stauropigialnego – rościło sobie ono wyłączne prawo drukowania ksiąg cyrylickich. Nie chcąc wchodzić w długotrwałe spory z Bractwem i straciwszy głos swego zmarłego w tym czasie protektora arcybiskupa Mikołaja Ignacego Wyżyckiego, Filipowicz musiał po pewnym czasie z tego uprawnienia zrezygnować. Przywilej ten złożył do archiwum

³⁹ E. Różycki, *Z dziejów książki we Lwowie...*, s. 36.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ E. Różycki, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie...*, s. 59.

⁴² H. Rusińska-Giertych, *Szttycharz i drukarz lwowski Jan Filipowicz w świetle dokumentów archiwalnych*, „Roczniki Biblioteczne”, R. 57, 2013, s. 119.

⁴³ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 101.

⁴⁴ M. Opałek, *Filipowicz Jan*, w: SPKP, s. 221.

⁴⁵ E. Chwalewik, *Jan Filipowicz – rytownik i drukarz*, w: *Studia nad książką poświęconę pamięci Kazimierza Piekarskiego*, red. H. Lipska, Wrocław 1961, s. 227.

⁴⁶ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 100.

Staupigii, a swoją działalność zawęził do wydawania druków polsko-łacińskich.

Działalność drukarska typografa obejmowała lata 1741–1765 we Lwowie, z przerwą od 1742–1752 r. Nie wiadomo, co ją spowodowało, być może to, iż zajmował się sztycharstwem lub przebywał w Lublinie, gdzie wykonał szereg rycin (podpisanych „Joan. Filip. sculp. Lublin”)⁴⁷. Pracował dla jezuitów lwowskich, Bractwa Św. Trójcy, Bractwa Stauropigialnego i innych zakonów. W 1741 r. wyszedł pierwszy znany druk tego typografa *Anioł w ciele, Apostoł w ciele, Apostoł w mowie, w dziełach osobliwy y wielki Cudotworca S. Wincenty Ferreriusz...* – drobna anonimowa broszura, wielokrotnie przedrukowywana, więc nie wiadomo, czy data na publikacji jest właściwa⁴⁸.

Ogółem Filipowicz wydał 44 druki (w 676 ark.): 3 świeckie, 28 religijnych, 13 panegiryków (były to głównie mowy pogrzebowe), z czego 34 druki były w języku polskim, a 10 w języku łacińskim⁴⁹. Najnowsze badania wskazują, że mogło być ich więcej⁵⁰. Podpisywał się w nich jako „JKM typograf i chalcograf uprzywilejowany”, „JKM sekretarz i typograf”⁵¹, „S.R.M. et Reipublicae Typographus privilegiatus”, „S.R.M. typographus et chalcographus privilegiatus”, raz jako „S.R.M. sculptor”⁵².

Oprócz działalności drukarskiej w latach 1741–1767 Filipowicz zajmował się rytownictwem. We Lwowie w latach 1745–1765 był drukarzem i miedziorytnikiem. Grawerował karty tytułowe, godła herbowe, portrety współczesnych osobistości, miedzioryty o treści religijnej do modlitewników, stosował różne techniki miedziorytnicze. Był najpłodniejszym z ilustratorów książki polskiej XVIII wieku⁵³. Przypisywane mu są 53 miedzioryty, ale autor rosyjskiego leksykonu rytowników Dymitr Aleksandrowicz Rowiński podaje dodatkowych 10⁵⁴. Być może wynikało to z faktu, iż pojawiły się przypuszczenia o istnieniu innego Filipowicza, który swoje miedzioryty podpisywał raz imieniem Jan, raz – Józef, jeszcze innym razem – Jan Józef⁵⁵. Dorobek rytownika obejmuje 216 pozycji, w tym 88 obrazków dewocyjnych, 67 rycin symbolicznych, 27 herbów, 1 drzewo genealogiczne, 13 portretów, 11 kart tytułowych, 3 przedtytułowe, 2 mapki, 2 winiетки i 2 ekslibrisy⁵⁶, którymi zapoczątkował artystyczne zdobienie książek.

Druki omawianego typografa tematyką dopasowane były do ówczesnych zainteresowań społecznych. Wydawał książki teologiczno-liturgiczne, kazania, modlitewniki, panegiryki i z dziedziny prawa. Wyróżniały się one typograficznie spośród ówczesnych druków lwowskich – widać dbałość artysty o staranny dobór czcionek, estetyczny układ kolumn, opracowanie tytułów czy wewnętrzny podział dzieła. Posiadały własnoręcznie sztychowane karty tytułowe, miały bogatą szatę ilustracyjną, były dobrze wykonane technicznie. Drukarz ozdabiał je pięknymi ilustracjami, inicjałami, winiетkami miedziorytowymi i drzeworytniczymi⁵⁷. Jego działalność artystyczno-typograficzno-księgarska przynosiła mu znaczne dochody.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże, s. 99.

⁴⁹ Tamże, s. 100.

⁵⁰ H. Rusińska-Giertych, *Sztycharz i drukarz lwowski...*, s. 123.

⁵¹ M. Opalek, *Filipowicz Jan*, dz. cyt., s. 221.

⁵² E. Chwalewik, dz. cyt., s. 229–230.

⁵³ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 101.

⁵⁴ I. Dunikowska, *Filipowicz Jan Józef*, w: PSB, t. 6, Kraków 1948, s. 454.

⁵⁵ Szerzej pisze o tym E. Chwalewik, zob. tenże, dz. cyt.

⁵⁶ M. Opalek, *Filipowicz Jan*, dz. cyt., s. 221.

⁵⁷ H. Rusińska-Giertych, *Sztycharz i drukarz lwowski...*, s. 124.

Filipowicz nie posiadał własnego sygnetu drukarskiego. Po jego śmierci, w 1766 r.⁵⁸, dzieci postarały się o przywilej od króla Stanisława Augusta, który przyznawałby im wszystkie uprawnienia drukarskie ojca. Otrzymały go 7 XI 1770 r. i następnie przekazały Konwentowi Ojców Franciszkanów we Lwowie.

W WBP znajduje się 7 druków Filipowicza:

- popularna wśród szlachty kompilacja z zakresu prawa cywilnego i procesowego *Accesoria, Statut y Konstytucye z Czaradzkiego Ładowskiego..., tudzież Formularze Transakcyi niectomych... Żebrane...*, autorstwa Michała Słońskiego, opublikowana po raz pierwszy we Lwowie w 1758 r. (format 8°), która ukazała się w 3 wydaniach. Była ona swego rodzaju wyciągiem z prac Czaradzkiego i Ładowskiego, uzupełnionym o formularze różnych transakcji⁵⁹. Na druk ten dnia 19 IV 1758 r. Filipowicz otrzymał specjalny przywilej od króla Augusta III, jednak wydanie z 1758 r., znajdujące się w WBP, go nie posiada. Jest ono ozdobione ryciną przedtytułową autorstwa drukarza, podsygnowaną, przedstawiającą wśród emblematów wojskowych ukoronowanego orła z berłem, mieczem i jabłkiem, trzymającego w szponach otwartą księgę. Nad orłem znajduje się w wieńcu ukoronowana tarcza z herbami saskimi, ozdobiona z tyłu wagą – symbolem sprawiedliwości⁶⁰. W adresie wydawniczym Filipowicz występuje jako „J.K.M. y Rzeczypospolitey uprzywilejowany Typograf”. WBP posiada kilka egzemplarzy tego starodruku, z różnych lat. W większości mają one uszkodzone karty tytułowe. W wydaniu z 1760 r. brak jest m.in. dedykacji dla Adama Czartoryskiego, generała ziem podolskich. Zawierają proveniencje: Biblioteki Seminarium Chełmskiego, Gimnazjum Lubelskiego, Biblioteki Szkoły Wojewódzkiej Lubelskiej, pieczętą księgozbioru Kajetana Kraszewskiego i inne;
- druk o charakterze ascetycznym – *Colloquia Mariana* ([1764]; format 8°), reformata, bernardyna, polemisty Bonawentury Bachmińskiego, ze zdefektowaną kartą tytułową bez frontyśpisu (zawierał tytuł w rycinie miedziorytowej, przedstawiającej Matkę Bożą) i podpisu Jana Filipowicza. Posiada liczne proveniencje: ekslibris i pieczętą Biblioteki Seminarium Chełmskiego, Chełmskich Pijarów i Ignacego Kaputkowicza. Autor poświęcił je wychwalaniu wszystkich przywilejów NMP⁶¹;
- z tej samej dziedziny są prace: *Socius viatorum Deus T.O.M. per brevia colloquia... adiunctus...* (1755; format 8°), reformata Stanisława Dominika Kleczewskiego, z proveniencjami Biblioteki Seminarium Chełmskiego i Chełmskich Pijarów oraz jezuitę Pawła Segnerego; *Niewierny żadney niemający wymówki...* (1759; format 4°), w tłumaczeniu z języka łacińskiego na polski księdza Krzysztofa Niepokoczyckiego, z pieczętą Biblioteki Alumnów Seminarium Diecezji Lubelskiej;
- wielokrotnie przedrukowywana rozprawa z zakresu prawa kanonicznego, ciesząca się dużą poczytnością⁶², autorstwa Stanisława Sebastiana Mamczyńskiego, prawnika, profesora Akademii Krakowskiej i rektora Akademii Lubrańskiego pt. *Praxis commissarialis Fori Spiritualis compendiosissima* (1756; format 8°). Egzemplarz jest zniszczony, zawiera ekslibris i pieczętą Biblioteki Seminarium Chełmskiego;
- kazania pt. *Traiedya nieukoionych pełna zalow okrutnych boleści Jezusowych...* (1761; format 4°), których autorem jest bazyliński kaznodzieja Donat Popielewicz.

⁵⁸ Tamże, s. 119.

⁵⁹ M. Juda, *Przywileje drukarskie w Polsce*, Lublin 1992, s. 69–70.

⁶⁰ E. Chwałewik, dz. cyt., s. 228.

⁶¹ W. Murawiec, *Bachmiński Bonawentura*, w: *Słownik polskich teologów...*, t. 1, s. 82.

⁶² B. Brzuszek, *Mamczyński Stanisław Sebastian*, w: *Słownik polskich teologów...*, t. 3, s. 49–50.

Biblioteka posiada wersję o nieco zmienionym tytule z dedykacją dla Andrzeja Wardeńskiego, starosty wiśniowskiego, stolnika latyczewskiego i z proveniencją Biblioteki Seminarium Chełmskiego;

– panegiryk pisany prozą *Illustrissimo et Excelentissimo Domino D. Nicolao in Potok... Potocki... suo Fundatori Monasterium Buczacense Ordinis Sancti Basilii Magni...* ([1754]; format 2°), Mikołaja Potockiego.

Drukarnia Pawła Golczewskiego

(liczba druków w WBP – 8)

Brak jest wiadomości biograficznych o drukarzu. Jego oficyna prawdopodobnie działała we Lwowie od 1739 r., jednak niektórzy badacze podają rok 1736⁶³. W tym samym roku, dnia 1 III (28 II), typograf otrzymał przywilej na założenie własnej drukarni. Został nazwany *nobilis*⁶⁴ i zaliczony w poczet sług królewskich (serwitoriat). Dzięki nadaniu mógł sygnować swoje druki jako „JKMcI uprzywilejowany typograf”⁶⁵.

Zanim to nastąpiło, był pracownikiem krakowskiego drukarza – Jakuba Matiaszkiewicza, pełnił funkcję kierownika w oficynie Bractwa Św. Trójcy. Następnie około 1735 r. został ściągnięty do Zamościa przez Stanisława Duńczewskiego – profesora Akademii Zamojskiej, w celu uporządkowania zasobów drukarni Akademii. Ponieważ uwikłał się w spór z tym uczonym, dotyczący przedruku jego kalendarzy, na wydawanie których miał przywilej, oraz przywłaszczył sobie czcionki należące do Akademii, wkrótce wyjechał do Lwowa. Akademia pociągnęła za to do odpowiedzialności Duńczewskiego i sprawa zakończyła się polubowną ugodą. We Lwowie kłopoty Golczewskiego też się nie skończyły, tam też spotkał się z atakiem ze strony jezuitów i samego Duńczewskiego. Dopiero pismo z 6 XII 1743 r., w którym król zabronił konkurentom przeszkadzać drukarzowi w działalności wydawniczej i księgarskiej⁶⁶ spowodowało, iż mógł kontynuować własną działalność. Kolejną trudnością był proces z warszawskimi jezuitami, którzy ściągnęli do siebie 4 czeladników Golczewskiego w czasie, kiedy typograf przygotowywał do wydania kalendarz Duńczewskiego. Wynik tego procesu nie jest znany, ale Golczewski poniósł straty materialne.

Działalność drukarska omawianego typografa rozpoczęła się wydawaniem popłatnych i bardzo popularnych kalendarzy. Pierwszym z nich był kalendarz znanego matematyka Franciszka Niewieskiego na rok 1736. Kolejne kalendarze zostały opracowane przez Pawła Ignacego Michałowskiego, lekarza, matematyka, sekretarza królewskiego, profesora Akademii Krakowskiej⁶⁷ i wspomnianego wyżej Stanisława Duńczewskiego. W czasie swojej 16-letniej działalności Paweł Golczewski wytłoczył 51 dzieł (w 547 ark.)⁶⁸. Ostatni druk pochodzi z 1751 r. Od 1754 r. drukarnię prowadzili spadkobiercy typografa.

Repertuar wydawniczy jego drukarni starał się odpowiadać zapotrzebowa-

⁶³ H. Rusińska-Giertych, *Działalność typograficzna Pawła Józefa Golczewskiego we Lwowie w latach 1736–1751*, w: *Książka zawsze obecna: prace ofiarowane Krzysztofowi Migoniowi*, red. B. Bieńkowska i in., Wrocław 2010, s. 323–324.

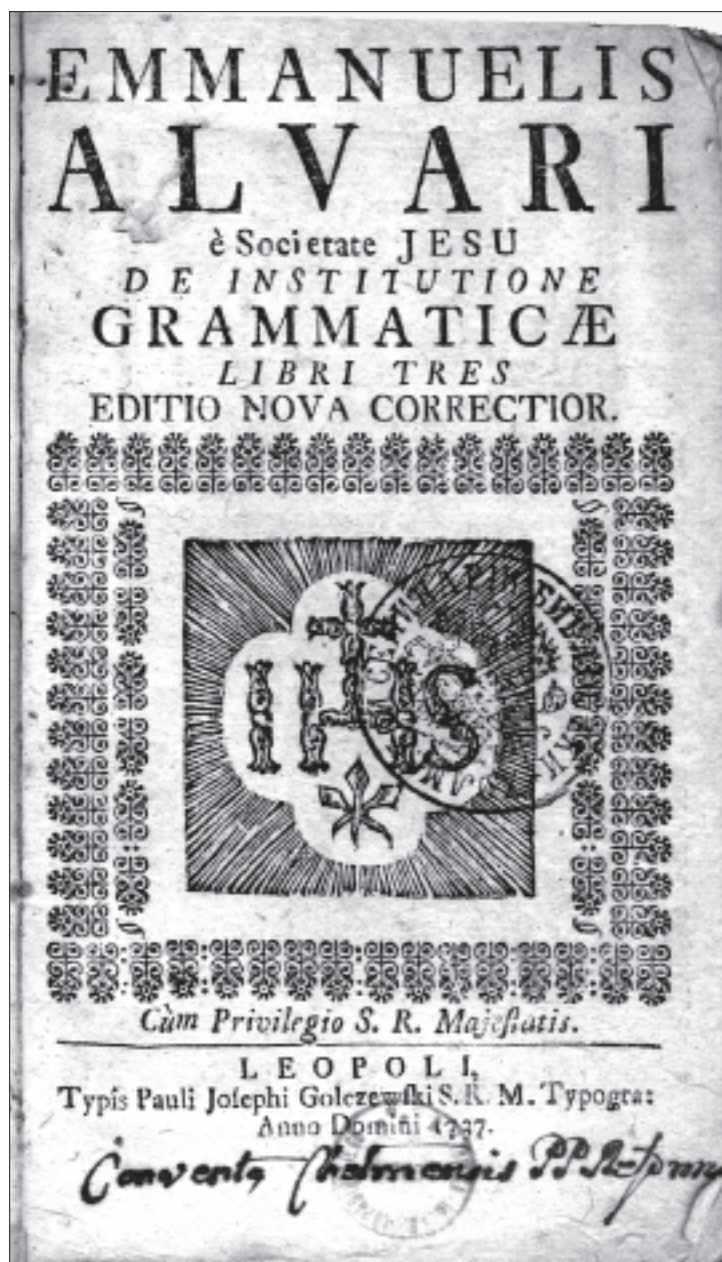
⁶⁴ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 103.

⁶⁵ M. Opałek, *Golczewski Paweł Józef*, w: SPKP, s. 273.

⁶⁶ H. Rusińska-Giertych, *Działalność typograficzna Pawła Józefa Golczewskiego...*, s. 325.

⁶⁷ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 104.

⁶⁸ M. Opałek, *Golczewski Paweł Józef*, dz. cyt., s. 273.

*Emmanuelis Alvari E Societate Iesu De institutione Grammatica Libri Tres, Lwów 1737
zbiory WBP, sygn. P-18-o-2091*

Janina zwycięskich tryumfów, dziełami y hieroicznym Męstwem Jana III. króla polskiego...
 Lwów 1757, zbiory WBP, sygn. P-18-q-186

niem czytelniczym ówczesnych lwowian. Obok literatury religijnej – okolicznościowych panegiryków i druków dewocyjnych, modlitewników, kazań, dzieł hagiograficznych (stanowiły one połowę druku), wychodziły wspomniane wyżej kalendarze, w tym prognostyczne, podręczniki, choć w niewielkiej ilości, ponieważ potrzebę tę zaspokajali jezuici. Większość tych tekstów to utwory polskojęzyczne.

Najobszerniejszym i najwybitniejszym dziełem, odbitym przez Pawła Golczewskiego, w zamierzeniu tylko w jednym tomie, była pierwsza polska encyklopedia *Nowe Ateny* (1745; format 4°) Benedykta Chmielowskiego, z zamówionym miedziorytem Jana Filipowicza, przedstawiającym otwartą księgę leżącą na stole, na którą spogląda oko Opatrzności⁶⁹. Miało być to kompendium, przeznaczone dla studentów i osób wykształconych, jednak autor powziął zamiar, aby skierować je do szerszego kręgu odbiorców. Ponieważ zadanie to wymagało dużych nakładów finansowych, dalsze jego części wydali lwowscy jezuici.

Godny uwagi jest też herbarz Józefa Aleksandra Jabłonowskiego pt. *Heraldica, to jest osada klejnotów rycerskich i wiadomość znaków herbowych, dotąd w Polszcę nie objaśniona* (1748; format 4°), zawierający genealogię kilkunastu rodów polskich, z 3 sztychami miedziorytniczymi lwowskiego rytownika Jakuba Labingera, winiętką Matki Boskiej z Dzieciątkiem i adresem wydawniczym na końcu tekstu, gdzie Golczewski występuje jako „Jego Królewskiej Mości i całej Rzeczypospolitej uprzywilejowany typograf”⁷⁰.

Jego książki miały bogaty zasób typograficzny – zaopatrzone były w motto, wstępy, przedmowy, dedykacje, noty cenzorskie, wyróżnione poprzez odpowiednio dobrane kroje i wielkość czcionek, umieszczane na osobnych stronach, ozdobniki, inicjały, winiety, ilustracje drzeworytnicze i miedziorytnicze; mankamentem były zbyt długie tytuły⁷¹. Drukarz dbał o estetyczny wygląd druków, dobrą jakość papieru.

W WBP znajduje się 8 starodruków, wydanych w oficynie Golczewskiego: – *Emmanuelis Alvari E Societate Iesu De institutione Grammatica Libri Tres* (1737; format 8°), autorstwa portugalskiego jezuita Emanuela Alvareza, w edycji nowej poprawionej. Był to słynny, bardzo dochodowy i wielokrotnie wznawiany w różnych oficynach, także w prywatnej typografa, podręcznik do nauki gramatyki łacińskiej, zwany w Polsce Alvarem⁷². W założeniu jako całość miał być pomocą dla nauczycieli, a dla uczniów przewidziano różnego rodzaju skróty i przeróbki⁷³. Wyłącznie na jego drukowanie mieli jezuici lwowscy i kaliscy, którzy zarzucali Golczewskiemu nielegalny przedruk. W związku z tym na jego wydawanie drukarz otrzymał od króla wspomniany wyżej specjalny przywilej z 6 XII 1743 r., co podał w umieszczonym na karcie tytułowej zapisie: *Cum privilegio S. R. Majestatis*. Edycja ze zbiorów WBP posiada exlibris i pieczętkę Biblioteki Chełmskiej i Konwentu Chełmskich Reformatów;

– z zakresu literatury religijnej: *Kazanie o Niepokalanym Poczęciu Przenajświętszej Maryi Panny Matki Boskiej* ([1741]; format 2°), głoszone w tomaszowskim kościele Ojców Trynitarzy. Egzemplarz w WBP nie posiada karty tytułowej oraz miedziorytu Matki Boskiej Tomaszowskiej z Dzieciątkiem Jezus, autorstwa Labingera;

⁶⁹ H. Rusińska-Giertych, *Działalność typograficzna Pawła Józefa Golczewskiego...*, s. 327.

⁷⁰ M. Opałek, *Golczewski Paweł Józef*, dz. cyt., s. 273.

⁷¹ H. Rusińska-Giertych, *Działalność typograficzna Pawła Józefa Golczewskiego...*, s. 333.

⁷² Tamże, s. 331.

⁷³ M. Juda, dz. cyt., s. 95.

modlitewnik dla chorych *Wyprawa Na Tamten Świat Duszy To iest Akty Zebrane do Dyspozycyi Chorych służące...* (1742; format 8°), z proweniencjami Biblioteki Ojców Kapucynów z Lubartowa i pieczętą Biblioteki Alumnów Seminarium Diecezji Lubelskiej; *Desiderosus Albo Scieszka Do Miłości Bozey, y Do Doskonałości Żywota Chrześcijańskiego: Dyalog dziwnie Nabożny y ucieszny* (1747; format 8°) – przekład hiszpańskiego podręcznika ascetyki nieznanego autora, bardzo poczytny w Polsce⁷⁴, dokonany przez Kaspra Wilkowskiego – teologa, ascetyka, medyka rodziny Radziwiłłów; *Zabawy nabożne koło Najświętszego Sakramentu* (1747; format 8°), znanego francuskiego jezuitę Jana Crassetę, z pieczętą Biblioteki Studium Teologicznego Lubelskiego Collegium Bobolanum; *Chorale Seraphicum, varias precesiones et debita pro vivis et defunctis Suffragia in Choro dicendi, continens* (1748; format 4°) – egzemplarz z uszkodzoną oprawą, zawierający kartę tytułową we frontispisie, a przed nią rękopiśmienną kartę z łacińską litaniją do św. Franciszka, z proweniencją Biblioteki Seminarium Chełmskiego;

– druk panegiryczny nieznanego autora – *Serenissimus Jacobus Ludovicus Sobieski...* ([1743]; format 2°);

– *Vitae Sanctorum Joannis de Matta et Felicis Valesii Fundatorum Ordinis Sanctissimae Trinitatis de Redemptione Captivorum...* (1754; format 8°), w edycji drugiej, jezuitę Franciszka Macedo, który jest jedynym drukiem, sygnowanym „firmą” spadkobierców Golczewskiego⁷⁵. Egzemplarz z uszkodzoną oprawą, posiada w adresie wydawniczym nazwę *Typis Haeredum Pauli Golczewski* oraz zawiera proweniencje Konwentu Chełmskich Reformatów, a także pieczętkę i ekslibris Biblioteki Seminarium Chełmskiego.

Spadkobiercy nie związali się trwale z drukarnią Golczewskiego, prawdopodobnie sprzedali ją Janowi Szlichtynowi, księgarzowi lwowskiemu⁷⁶.

Drukarnia rodziny Szlichtynów

(liczba druków w WBP – 17)

Drukarnia Jana Łukasza Szlichtyna

Najnowsze wiadomości na temat życia Jana Łukasza Szlichtyna podaje Andrzej Fełoniuk, autor biogramu drukarza w PSB⁷⁷. Był synem Franciszka Szlichtyna, mieszczanina lwowskiego i drukarza. W 1729 r. został księgarzem, a w 1744 r. otrzymał status mistrza rzemiosła introligatorskiego. Pełnił też obowiązki ławnika lwowskiego, sprawował funkcję prowizora szpitala Świętego Ducha, był wykonawcą testamentów zmarłych mieszczan lwowskich, opiekunem ich dzieci.

Działalność typograficzną we Lwowie Jan Łukasz Szlichtyn rozpoczął na przełomie lat 1754/1755. Ukazały się wtedy pierwsze książki w jego oficynie. W dniu 12 IX 1754 r. otrzymał przywilej królewski od Augusta III, który pozwalał mu tytułować się „JKMci typograf”⁷⁸, a także drukować, przedrukowywać i sprzedawać książki.

Ogółem przez 10 lat wytłoczył około 20 druków, które wychodziły sporadycz-

⁷⁴ H. E. Wyczawski, *Wilkowski Kasper*, w: *Słownik polskich teologów...*, t. 4, s. 436.

⁷⁵ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 104.

⁷⁶ H. Rusińska-Giertych, *Działalność typograficzna Pawła Józefa Golczewskiego...*, s. 326.

⁷⁷ A. Fełoniuk, *Szlichtyn Jan Łukasz*, w: PSB, t. 48, Warszawa – Kraków 2012, s. 388.

⁷⁸ M. Opalek, *Szlichtyn Jan*, w: SPKP, s. 879.

nie i wydawane były niedbale, jako jeden druk rocznie, zwłaszcza w końcowym okresie. Były to głównie utwory religijno-dewocyjne, a także świeckie, m.in. *Komedie Franciszka Bohomolca*, opublikowane w 1758 r., za pozwoleniem autora.

Z druków Jana Łukasza Szlichtyna, które posiada WBP, a jest ich 5, należy wymienić:

– *Janina zwycięskich tryumfów, dziełami y hieroicznym Męstwem Jana III. króla polskiego...* (1757; format 4°) pisarza-panegirysty Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego, z proweniencją Biblioteki Kolegium Zakonu Pijarów z 1832 r. Na odwrocie karty tytułowej umieszczony został herb Jana III Sobieskiego, a na stronie drugiej znajdują się popiersia miedziorytowe króla i jego żony. Było to dzieło dużych rozmiarów, idealizujące biografię i opis dziejów wojennych Jana III, wielokrotnie wznawiane i cieszące się sporą popularnością. Wspomina o nim Adam Mickiewicz w VIII księdze *Pana Tadeusza*⁷⁹;

– statuty generalne zakonu Braci Mniejszych Reformatorów – *Statuta Generalia Ordinis Minorum Reformatorum in Capitulo Generali Romae celebrato, condita, Anno Domini 1643* ([1759]; format 4°), bez karty tytułowej, z uszkodzoną oprawą, z drzeworytem św. Franciszka; zdefektowany egzemplarz reguły zakonnej św. Franciszka z Asyżu z tego samego roku – *Regula Beatissimi Patris Nostri Francisci, a Sancta Sede Apostolica approbata & confirmata...*; opis życia św. Leonarda z Porto Maurizio, włoskiego franciszkanina obojczy reformackiej i kaznodziei – *Życie wielebnego sługi bożego O. Leonarda Casanova, z Portu S. Maurycego... zebrane...*, (1757; format 4°), z miedziorytem wspomnianego świętego. Dwa ostatnie dzieła zawierają proweniencje Biblioteki Seminarium Chełmskiego i Konwentu Kryłowskich Reformatorów;

– dzieło *Złość żydowska przeciwko Bogu i bliźniemu... na objaśnienie Talmudystow...* (1760; format 8°) bernardyna Gaudentego Pikulskiego herbu Rogala, będące owocem zainteresowań religią żydowską. Utwór miał charakter dowodzenia. Autor opisał w nim dogmaty i obrzędy żydowskie, nawiązał do sporu między żydowskimi rabinami talmudystami a Żydami kontrtalmudystami. Przedstawił krótką historię sekt żydowskich, m.in. frankistów, rozważając możliwości nawrócenia ich na wiarę katolicką, prawdopodobnie pod wpływem biskupa kamienieckiego Mikołaja Dembowskiego, którego był współpracownikiem⁸⁰.

Po śmierci Jana Łukasza Szlichtyna drukarnię przejęli jego spadkobiercy, którzy w latach 1770–1776 działali pod nazwą „Drukarnia J. Szlichtyna”, „Oficina Szlichtynowska”, „Drukarnia Sukcesorów Szlichtyna”. Byli nimi: Łukasz i Kazimierz, którzy firmowali druki swym imieniem oraz Sebastian i Piotr. O tych ostatnich nic nie wiadomo, oprócz tego, że zrzekli się wszelkich praw. Dnia 20 II 1770 r. synowie uzyskali potwierdzenie dawnego przywileju królewskiego, który dawał prawo wykonywania zawodu drukarskiego we Lwowie i prawo kontynuowania działalności ojca. Książki, jakie drukowali, to głównie znane z pierwszego okresu kalendarze polskie i ruskie, ułożone przez Franciszka Liebmana (rok 1771).

W WBP znajdują się 2 druki następców Jana Łukasza Szlichtyna:

– *Zegar Monarchow z życia M. Aureliusza cesarza rzymskiego...* biskupa Antoniego Guevary (1776; format 8°), w tłumaczeniu z języka hiszpańskiego, przedrukowany „Za dozwoleniem... Cesarsko-Królewskiego Gubernium”, z nazwą w adresie wydawniczym „w Drukarni Jana Szlichtyna Sukcessa”;

⁷⁹ K. Maliszewski, *Rubinkowski Jakub Kazimierz*, w: PSB, t. 32, Wrocław – Kraków 1989, s. 568.

⁸⁰ J. Lorenc, *Pikulski Gaudenty*, w: PSB, t. 26, Wrocław – Kraków 1981, s. 225.

– pierwszy druk trynitarza Ignacego Grabowskiego od Najświętszej Maryi Wspomożycielki – *Kazania na Missii w Kościele Brzesckim Litewskim Zakonu Kaznodziejskiego Prowincji Polskiej...*, które ogłosił w 1763 r., z nazwą w adresie wydawniczym „Drukarnia Sukcesorów Szlichtyna” i proveniencjami Konwentu Chełmskich Reformatów i Biblioteki Seminarium Chełmskiego.

Drukarnia Łukasza Szlichtyna

Był najstarszym synem Jana Łukasza Szlichtyna, jego sukcesorem, starszym bratem Kazimierza. Udało się ustalić, iż pracował jako krawiec, a 4 III 1774 r. otrzymał obywatelstwo miejskie Lwowa⁸¹. Jego działalność można podzielić na dwa okresy: lwowski (1772–1774) i lubelski (1774–1775).

We Lwowie wydał 4 druki, na których widnieje napis: „nakładem Łukasza Szlichtyna, uprzywilejowanego typografa”. Jako drukarz podpisał się na kilku zaledwie książkach, m.in. na części nakładu *Przypadków Robinsona Cruoe* Daniela Defoe (1774), wytłoczonych u Michała Grölla w Warszawie.

Wydał 8 pozycji (98 ark.). Były to przeważnie przedruki.

W WBP znajdują się 4 druki Łukasza Szlichtyna, wśród nich dwa wydane w formacie 8°:

– „powtornie do druku podane za najlaskawszym pozwoleniem c. k. Gubernium”⁸² *Zwyczaj starożytnych Rzymian tak w sprawowaniu Rzeczypospolitej ako też w potocznych czynach... używane...*, autorstwa profesora Akademii w Lozannie Jana Rudolfa d’Arnaya (1774);

– dość obszerne dzieło opisujące geografję świata – *Krajopisarstwo powszechne państw świata całego terażniejszych y dawnych...*, pijara Ignacego Siekierzyńskiego (imię zakonne Michał od św. Ignacego), wydane w części pierwszej własnym nakładem Łukasza Szlichtyna, najpewniej po 1772 roku, gdyż brak jest daty na karcie tytułowej. Zawiera ono dedykację drukarza dla kanonika płockiego Marcina Szeptyckiego i zaopatrzone jest w proveniencje Biblioteki Szkoły Wojewódzkiej Lubelskiej i Biblioteki Gimnazjum Lubelskiego. W zamierzeniu autora miało być to popularne kompendium astronomii, geografii, polityki i fizyki, wydane dla pożytku młodzieży w formie wierszowanej sielanki. Do niezrealizowanych części drugiej i trzeciej wejść miały bardziej szczegółowe opisy wszystkich państw europejskich i innych części świata⁸³. Jest to jedna z najciekawszych pozycji tego okresu.

Drukarnię lwowską po wyjeździe Łukasza objął prawdopodobnie jego brat Kazimierz.

Na przełomie 1774/1775 r. Łukasz Szlichtyn udał się do Lublina, gdzie na zasadzie dzierżawy miał objąć zarząd drukarni pojezuickiej, będącej pod nadzorem Komisji Edukacji Narodowej. Jego działalność tutaj trwała tylko rok. Pozostawił po sobie długi i opuścił drukarnię, a dalsze koleje losu nie są znane.

W Lublinie wydał z własnym podpisem kazanie Wojciecha Mrowińskiego, kaznodziei Kolegiaty Lubelskiej, *Sposób wstrzemięźliwości świątobliwości w domowym polaków przykładzie S. Janie Kantym kazaniem na też święto... wywiedziony* (1775; format 8°), występując jako „uprzywilejowany typograf JKMCi”.

⁸¹ A. Fełoniuk, *Szlichtyn Łukasz*, w: PSB, t. 48, Warszawa – Kraków, 2012, s. 390.

⁸² *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 237.

⁸³ E. Aleksandrowska, *Siekierzyński Ignacy*, w: PSB, t. 36, Warszawa – Kraków 1996, s. 576–577.

Drukarnia Kazimierza Szlichtyna

Syn Jana Łukasza Szlichtyna, młodszy brat Łukasza. Drukarnię objął w 1776 r., wtedy druki zaczęły wychodzić „pod jego firmą”, a faktycznie stało się to po wyjeździe brata Łukasza do Lublina, czyli rok wcześniej. Gdy bracia Piotr i Sebastian 12 I 1782 r. zrezygnowali oficjalnie z drukarni, mógł odwołać się od zakazu drukowania bez zezwolenia urzędu gubernialnego, nałożonego przez cesarza Józefa II, z dnia 18 X 1781 r. Zezwolenia jednak nie otrzymał i książki wydawał nielegalnie, podając jako miejsce wydania m.in. Gdańsk⁸⁴. Typografię prowadził do 1785 r., kiedy wydał ostatnią książkę. Był obywatelem lwowskim. Tytułował się „C.K.M. uprzywilejowany typograf”⁸⁵. Podczas swojej pracy wydał 37 druków (275 ark.), choć prawdopodobnie liczba ta wynosiła około 40⁸⁶.

Były to przede wszystkim utwory religijne, dewocyjne, kalendarze polskie, ruskie i gospodarcze, dyrektoria, rozporządzenia kościelne. Znanym utworem były dwie edycje wierszy *Zabawki wierszem i przykłady obyczajne* Franciszka Karpińskiego (1780). Kazimierz Szlichtyn współpracował z warszawskim księgarzem i nakładcą Janem Augustem Poserem.

W WBP znajduje się 6 druków tego typografa, a wśród nich:

- z zakresu ascetyki: *Zwierciadło Zakonności od S. Bonawentury... Nowicyuszom y Nowym Professom... sporządzone...* (1777; format 8°), przetłumaczone z języka łacińskiego na język polski, z proweniencjami Konwentu Chełmskich Reformatów i Biblioteki Seminarium Chełmskiego;
- *Litanie Loretańskie na Cześć y Chwałę Błogosławionej Panny y Nieba Krolowy Maryi...* (1779; format 4°), mające strony w ramach drzeworytowych, wydane w języku łacińskim przez Franciszka Ksawerego Dorna, a przetłumaczone na język polski przez Karola Kwintę, przełożonego Prowincji Ruskiej Ojców Reformatów; z ekslibrisem i pieczętką Biblioteki Seminarium Chełmskiego;
- gramatyka łacińska Stanisława Jaworskiego, mająca tytuł w ozdobnej ramce miedziorytowej – *Pierwszy Grunt Łacińskiego Języka Do Ugruntowania Pamięci Młodych na Rozumne pojęcie Początków tego Powszechnego Języka Założony...* (1779; format 8°), w oprawie skórzanej, z wpisami rękopiśmiennymi uczniów;
- *Ordinarium Ceremoniale pro Fratibus Ordinis Minorum S.P. Francisci Reformatorum... ad usum Provinciae Russiae...* (1780; format 4°), egzemplarz uszkodzony, z ekslibrisem i pieczętką Biblioteki Seminarium Chełmskiego;
- z zakresu prawa: *Krótkie zebranie trzech praw początkowych, to iest prawa natury, politycznego i narodów, z roznych autorow wyięte...*, „do druku podane za pozwoleniem Zwierzchności” (1780; format 8°).

W okresie końcowym produkcja oficyny ograniczyła się do jednego druku rocznie, nie wytrzymała też konkurencji z drukarnią Pillerów i po 30 latach upadła. Prawdopodobnie nabył ją G[ottlieb?] W [ilhelm?] Wichman⁸⁷.

⁸⁴ A. Fełoniuk, *Szlichtyn Kazimierz*, w: PSB, t. 48, Warszawa – Kraków 2012, s. 389.

⁸⁵ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 237.

⁸⁶ A. Fełoniuk, *Szlichtyn Kazimierz*, w: PSB, t. 48, Warszawa – Kraków 2012, s. 389.

⁸⁷ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 251.

Drukarnia rodziny Pillerów (liczba druków w WBP – 18)

Była jedną z najważniejszych drukarni prowincjonalnych⁸⁸. Działała przez około 170 lat, na trwałe wpisując się w historię Lwowa. Jej właścicielami byli: Antoni, wdowa po nim – Józefa i dziedzice-synowie: Tomasz i Józef Jan.

Drukarnia Antoniego Pillera

Brak daty urodzenia i wiadomości o życiu prywatnym drukarza. Pod koniec roku 1772 lub na początku 1773 Antoni Piller przybył z Wiednia do zajętego przez austriackie wojska Lwowa, wraz z całym wyposażeniem warsztatu drukarskiego. Niektóre opracowania podają, iż został sprowadzony dla wykonania druków urzędowych w języku niemieckim⁸⁹ i w tym celu miał uruchomić tłocznnię rządową. Posiadał bardzo dobre przygotowanie zawodowe, zdobyte u sławnego wiedeńskiego typografa – Jana Tomasza Trattnera, u którego pracował jako drukarz. Z tego powodu został nazwany „Trattnerem galicyjskim”⁹⁰. We Lwowie stał się od razu konkurencją dla innych oficyn drukarskich, które szybko wyeliminował z rynku – mowa o drukarni jezuickiej, franciszkańskiej i Bractwa Św. Trójcy, zamkniętych kolejno w 1773, 1774 i 1786 r. Było to możliwe dzięki dobremu wyposażeniu drukarni, nowoczesnym maszynom, które posiadał, znajomości języka niemieckiego, pracowitości i zachodniemu stylowi pracy. Cieszył się poparciem władz miejscowych i wiedeńskich, dlatego otrzymał od nich tytuły „Typografa gubernialnego Jego Cesarsko-Królewskiej Mości” oraz „drukarza uniwersyteckiego”⁹¹.

W ciągu 8 lat swojej działalności Antoni Piller wydał około 70 druków (711 ark.)⁹² w językach: polskim, niemieckim, łacińskim i francuskim. Były to głównie druki urzędowe, podręczniki szkolne, kalendarze, dewocjalia, kilka panegiryków, a także literatura naukowa, do wydawania której zobowiązywał go tytuł „drukarza uniwersyteckiego”. W 1776 r. typograf wytłoczył pierwsze czasopismo galicyjskie „Gazette de Leopol”, które wychodziło jako tygodnik przez cały rok, a od numeru 30 zawierało doniesienia o wydawanych nowych książkach. Stanowią one najstarszy pomnik periodycznej bibliografii galicyjskiej⁹³.

Antoni Piller posiadał własny sygnet drukarski, który umieszczał na kartach tytułowych swoich wydawnictw. Sygnet ten przedstawiał postać kobiecą przy stylizowanej prasie drukarskiej, z napisami na wstędze przytrzymywanej przez ptaka: (u góry) *Altius*, (u dołu) *Labore et favore*. Ponadto zawierał inicjały „A.P.” w obydwu dolnych rogach. Wydawnictwo posługiwało się również winietą drzeworytową, przedstawiającą godło monarchii habsburskiej: dwugłowego orła z szeroko rozpiętymi skrzydłami i wstęgą z łacińskim napisem: *Sub umbra alarum tuarum* (Pod

⁸⁸ H. Rusińska-Giertych, *Drukarnia Pillerów we Lwowie i cechy edytorsko-typograficzne jej produkcji literackiej (1773–1800)*, w: *Oblicza kultury książki: prace i szkice z bibliologii i informacji naukowej*, red. M. Komza i in., Wrocław 2005, s. 271.

⁸⁹ M. Zawalska, *Piller Antoni*, w: SPKP, s. 679.

⁹⁰ A. Aleksiewicz, *Wybrane źródła do dziejów Zakładu Pillerów we Lwowie*, w: *Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki*, t. 8, red. H. Kąsetka, Kraków 2006, s. 9.

⁹¹ Zob. L. Kuberski, *Wkład rodziny Pillerów w rozwój przemysłu drukarskiego we Lwowie*, w: *Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki*, t. 4, red. J. Jarowiecki, Kraków 1999, s. 89.

⁹² *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 178.

⁹³ Tamże, s. 179.

osłoną Twoich skrzydeł)⁹⁴. Symbole te wyraźnie wskazywały, iż działalność drukarza nakierowana była na realizację zadań powierzonych przez władze austriackie, o czym dodatkowo może świadczyć tłoczenie rządowych zbiorów ustaw – *Ordinatio Supremi Iudici Gubernialis Regni Regnorum Galiciae et Lodomeriae anni praesentis...* ([1773]; format 2°), który w adresie wydawniczym posiada napis: *Typis Antoni Piller – Caesareo-Regiae Gubernialis Aulae Typographi*. Jest to jedyny druk omawianego typografa w WBP.

Drukarnia Józefy Pillerowej

Po śmierci Antoniego Pillera w 1780 r. warsztat przejęła Józefa Piller. Dzięki trzyletniemu doświadczeniu nabytemu u boku męża, zdołała utrzymać wiodącą pozycję drukarni wśród oficyn lwowskich. Od 1783 r. pomagał jej również syn Tomasz. Posługiwała się nazwami: „Wdowa Józefa Pillerowa, Ces[arsko] Krol[ewska] Gubern[ialna] Typogr[afka]”, „Typis viduae Josephae Piller”, „Typis Josephae Piller C.R.Gubern. Typogr.”, „Typis Josephae Piller S.C.R. Ap. Mai. Gubern. Typogr.”, „najwyższych rządów krajowych drukarka” lub formułą „Drukiem Pillerowskim”⁹⁵.

Nazwy te występują w 7 drukach, znajdujących się w WBP, wydanych w formacie 8°:

– *Mowa o wielkiej szkodzie z śmierci Najjaśniejszej Maryi Teresy Cesarzowej Rzymskiej Krolowy Apostolskiej...*, wygłoszona przez księdza Ignacego Jarockiego w przemyskim kościele pojezuickim dnia 27 I 1781 r., a z języka łacińskiego przełożona przez Wincentego Ilnickiego, rektora w szkołach przemyskich. Druk ten wyraża żal po śmierci Marii Teresy, wylicza zasługi cesarzowej dla Europy i dla samego Przemysła, jest hołdem dla zmarłej i prośbą o modlitwę w jej intencji⁹⁶. Zawiera dedykację dla sędziego Ziemi Sandomierskiej Wawrzyńca Hrabiego na Posławicach Ankwicza. Królowa obdarzyła rodzinę Ankwiczów tytułem hrabiów. Jest to jedna z pierwszych publikacji wydrukowanych u Józefy Pillerowej;

– napisana w tonie pojednawczym rozprawa Stanisława Kostki Marcina Błażowskiego *Assertiones ex theologia dogmatica... de sacramentis...* (1781), w której autor uzasadnił liczbę sakramentów i wyliczył związane z nimi łaski. W części drugiej dał wykład dotyczący zadań szafarza poszczególnych sakramentów, a po stronie dziesiątej w tej samej publikacji zamieścił zestaw artykułów wiary obowiązujących *de fide* i *non de fide* pod osobnym tytułem *Secretio eorum, quae sunt de fide catholica...*, przyjmując za podstawę podziału uchwały Soboru Trydenckiego i gallikańską regułę wiary F. Verona⁹⁷. Druk bez karty tytułowej, zawiera dedykację dla Ferdynanda Onufrego Kickiego, arcybiskupa metropolity lwowskiego i pieczęć Biblioteki Seminarium Chełmskiego;

– dzieła literackie, głównie powieści, tłumaczone z języka francuskiego, które zaczęły wychodzić w księgarni Józefy Piller obok kontynuowanego dotychczas nurtu wydawniczego męża, m.in.: *Rostropny Wybor Azuba Do Korony z Pomiędzy Trzech Synów Swoich...* ([1782]) – publikacja nieustalonego autora i tłumacza, z Księgarni Michała Grölla, z kartą tytułową, tekstem głównym i rejestrem, zapatrzonym w ozdobne ramki typograficzne oraz dedykacją dla księcia Janusza

⁹⁴ H. Rusińska-Giertych, *Drukarnia Pillerów we Lwowie...*, s. 272.

⁹⁵ Tamże, s. 274.

⁹⁶ H. Rusińska-Giertych, *Zlecenia o tematyce religijnej realizowane w lwowskiej tłoczni gubernialnej w latach 1773–1780*, „Tematy i Konteksty”, 2016, nr 6 (11), s. 372–373.

⁹⁷ W. Murawiec, *Błażowski Stanisław Kostka Marcin*, w: *Słownik polskich teologów...*, t. 1, s. 170.

Światopełka Czetwertyńskiego, szambelana królewskiego i kasztelana czernihowskiego; *Historia pani Ernewil Od Niey Samey Pisana...* Jana Franciszka Bogdana de Maucombe ([1782–1783]); *Troje Żądania Czyli Powieść Moralna o Lindorze Umiejącym...* ([1782]) – karta tytułowa i tekst publikacji również bogato zdobione; dedykacja dla Antoniego Światopełka Czetwertyńskiego, starosty dańczewskiego; – z zakresu starożytności: *Christ. Guil. Franc. Walchii De Persequitionum Christianorum Romanum...* (1784), autorstwa niemieckiego protestanckiego teologa i historyka kościoła Krystiana Wilhelma Franciszka Walcha, z ekslibrisem i pieczętą Biblioteki Seminarium Chełmskiego; – z zakresu prawa: słynne rozporządzenia cesarskie czyli *Kontynuacya Wyrokow y Rozkazow Powszechnych w Galicyi y Lodomeryi...* (1786).

Józefa Piller odegrała również dużą rolę w rozwoju czasopiśmiennictwa lwowskiego, wydając w latach 1783–1786 „Pismo Uwiadamiające Galicji”, które zmieniło nazwę na „Lwowskie Pismo Uwiadamiające”, „Lemberger Wöchentliche Anzeigen” i jego polską wersję „Lwowskie Tygodniowe Wiadomości”. Dzięki niej Lwów stał się „ważnym ośrodkiem drukarstwa prasowego, tak popularnego w ostatniej ćwierci XVIII stulecia”⁹⁸.

Po śmierci wdowy, w końcu 1787 lub na początku 1788 r., drukarnia przeszła na własność synów: Tomasza i Józefa, występujących pod nazwą „Dziedziców A. Pillera”.

Drukarnia Tomasza Pillera

Tomasz Piller prowadził oficynę księgarską i wydawniczą samodzielnie do 1790 r., następnie z bratem Józefem Janem, gdy ten stał się pełnoletni. Obaj posiadali kwalifikacje majstrów. Tomasz od 1783 r. nosił tytuł drukarza arcybiskupiego – podpisywał się jako „Arcybiskupa Lwow[skiego] Impres[or]”⁹⁹, drukarza gubernialnego, odziedziczonego po matce i szkolnego. Po śmierci Tomasza drukarnię od 1796 r. samodzielnie prowadził Józef Jan, mając nadal wyłączny przywilej drukowania pism urzędowych i druków.

Placówka prowadzona w tym czasie przez obu braci, stała się poważną instytucją wydawniczą i starała się być jak najbardziej zgodna z potrzebami lwowskiego życia umysłowego, kontynuując przy tym przedsięwzięcia rozpoczęte przez rodziców.

Posiadała bogaty asortyment książek polskich i obcych, własną papiernię w Szkle, księgarnię, mieszczącą się na Placu Dominikańskim i wypożyczalnię książek.

Charakter jej produkcji wydawniczej pozostał bez zmian. Zaopatrywała rynek wydawniczy w katalogi księgarskie, współpracując w tej materii z księgarzem Karolem Bogusławem Pfaffem. Drukarnia dysponowała potencjałem technicznym, który umożliwił wydawanie druków z czcionką hebrajską i grecką.

Ogólnie z lat 1787–1790 pochodzi 41 druków, z czego 26 ukazało się z firmą „dziedziców”, a 15 było podpisanych imieniem Tomasza. Z lat 1790–1796 pochodzą 32 pozycje z podpisami braci, 43 – z firmą „dziedziców”, razem jest to 75 druków¹⁰⁰. W adresie wydawniczym obaj Pillerowie używali następujących formuł: „Drukiem Pillerowskim”, „Pismem Pillerowskim”, „W Drukarni Pillerowskiej”, „Typis Pillerianis” (przejętych po matce), „Druk Tomasza i Józefa Pillerów”, „Gedruckt mit Pillerischen Schriften”, „Drukowano i znayduią się u Tomasza i Józefa Pillerów Ces.

⁹⁸ H. Rusińska-Giertych, *Drukarnia Pillerów we Lwowie...*, s. 275.

⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 182–183.

Król. Gubern. i Akadem. Drukars. i Księgar.”, „Typis Thomae Piller Reg. Universit. Typogr.”, „gedruckt bei Joseph Piller” (były to ich nazwy własne, gdy podejmowali osobne akcje wydawnicze).

Zasób typograficzny drukarni Pillerów przedstawia się następująco: wysoki poziom estetyczny książek (dzięki własnej papierni drukarnia posiadała papier wyjątkowo dobrej jakości), doskonały materiał typograficzny, czytelne czcionki i duży ich wybór – także łacińskie, greckie, hebrajskie, spora liczba alfabetów o różnych krojach i rozmiarach; publikacje ozdobione elementami zdobniczymi – drzeworytowymi i metalowymi, posiadające ornamenty, winiety inicjalne bądź finalikowe, ozdobne ramki na karcie tytułowej, ozdobne karty nagłówekowe, ilustracje miedziorytnicze, urozmaicenie kolorów – do tłoczenia kalendarzy oprócz farby czarnej wykorzystywano czerwoną, druki zaopatrzone w elementy edytorskie: wstępy, przedmowy, dedykacje, rejestry, aprobaty cenzury świeckiej bądź kościelnej itp., system paginacji i sygnatur; sygnet drukarski Pillerów i charakterystyczna dla tej rodziny wspomniana wyżej winieta z godłem monarchii habsburskiej. Omawiana drukarnia nie odbiegała od poziomu ówczesnych tłoczni warszawskich czy krakowskich.

W WBP znajduje się 10 starodruków, wydanych w latach 1784–1800. Miały one swoje formaty, które dotyczyły: 2° – rozporządzeń władz gubernialnych, 4° – kalendarzy, 8° – katalogów, teksty literackie drukowano we wszystkich trzech wymiarach. Odnoszą się do następujących dziedzin:

– teologii: *Primae Lineolae Encyclopaediae Theologiae* (1787), autorstwa Jana Chrzyciela Finsingera, profesora historii kościoła w Uniwersytecie Lwowskim, tzw. epoki józefińskiej. Finsinger jako pierwszy zwrócił uwagę współczesnych sobie teologów na potrzebę opracowania encyklopedii teologicznej, czego wyrazem było wydanie omawianej pozycji¹⁰¹. Podręcznik ten, choć napisany na życzenie słuchaczy, nie został jednak zalecony do użytku. Zawiera proveniencje Biblioteki Seminarium Chełmskiego i Chełmskich Bazylianów;

– fizyki: *Praelectiones physicae experimentalis...*, T. 2 (1787), autorstwa lekarza, fizyka, chemika Ignacego Józefa Martinowicza, z wieloma proveniencjami osób prywatnych i bibliotek;

– prawa: *Declarationes aulicae super Codice civili judiciario, Ab anno 1782. usque ad annum 1787* ([1787]), autorstwa Jana Singera;

– literatury starożytnej: *Antiquarische Versuche. I Sammlung* (1800), autorstwa filologa klasycznego, profesora języka greckiego i łacińskiego Cesarskiego Uniwersytetu Wileńskiego Ernesta Gotfryda Groddecka. Autor dedykował dzieło Adamowi Kazimierzowi Czartoryskiemu. Główną jego treść stanowi objaśnienie gemm, mitów i różnych realiów greckich¹⁰². Starodruk oznaczony jest sygnaturą Biblioteki Ordynacji Zamojskiej.

Inne wydawnictwa to:

– kalendarze: *Nowy lwowski polski kalendarz polski i ruski na rok...* (1794 i 1796). Jest to egzemplarz interfoliowany notatkami rękopiśmiennymi XVIII wieku;

– gazety: *Dziennik Patriotycznych Polityków* (1794–1795). Było to patriotyczne czasopismo, wydawane w latach 1792–1798. Wychodziło nieregularnie: początkowo raz później dwa razy w tygodniu, a od 1794 r. sześć razy w tygodniu, stając się pierwszą polską gazetą wydawaną codziennie. Redaktorami byli: ksiądz grecko-

¹⁰¹ W. Murawiec, *Finsinger Jan Chrzyciel*, w: *Słownik polskich teologów...*, t. 1, s. 478.

¹⁰² T. Sinko, *Groddeck Gotfryd Ernest*, w: *PSB*, t. 8, Wrocław – Kraków 1959, s. 603.

katolicki Michał Harasiewicz oraz historyk i ekonomista Wawrzyniec Surowiecki. Posiada pieczętkę księgozbioru A. Czerwińskiego;

– pisane gotykiem dziełka: *Index Locorum omnium Galiciae, Lodomeriae, atque ad huius calcem adiectus Bucovinae...* (1794), jezuita Józefa Liesganiga, który stanowi dodatek do mapy Galicji, wydanej w latach 1789 i 1790 w Wiedniu. Zawiera alfabetyczny spis miejscowości, z podaniem obwodów; druk dotyczący opisu wód mineralnych, zawierających żelazo, we wsi Korsów na Ukrainie – *Beschreibung des Korsower mineralischen, eisenhaltigen Wassers* (1800), lekarza medycyny Karola Teodora Titza; pisany gotykiem podręcznik dla nauczycieli, rodziców i wychowawców – *Handbuch für Lehrer, Aeltern und Erzieher. Abtheilung I* (1798), z proweniencjami Biblioteki Seminarium Chełmskiego i Chełmskich Pijarów.

Drukarnia Franciszkanów

(liczba druków w WBP – 5)

Franciszkanie przejęli warsztat po Janie Filipowiczu. Była to dość powszechna praktyka na ziemiach Rzeczypospolitej od drugiej połowy XVII wieku, gdy drukarnie były przejmowane przez instytucje zakonne. Przywilej królewski spadkobierców Filipowicza z dnia 7 XI 1770 r. potwierdził lwowskim franciszkanom wszystkie prawa, jakie posiadał poprzedni właściciel¹⁰³. Badacze podają różne daty rozpoczęcia działalności drukarskiej opisywanej instytucji zakonnej: Ryszard Kotula podaje rok 1765, Karol Estreicher dopiero 1772, prawdopodobny jest też rok 1769, a nawet 1768¹⁰⁴.

Ogółem franciszkanie wydali 22 druki (ark. 299)¹⁰⁵, głównie o tematyce religijnej, a także dysertacje uczniów szkół franciszkańskich, pijarskich, a nawet jezuitów. Od 1774 r. dzieje drukarni nie są znane. Prawdopodobnie ten mały warsztat zakonny nie wytrzymał konkurencji z dobrze prosperującą w owym czasie drukarnią Pillerów.

WBP posiada 5 druków, w których drukarnia franciszkańska używa następujących tytułów, wynikających z przywileju: „Drukarnia J.K.Mci Franciszkanów”, „Typ. S.R.M. Ordinis Minorum Conventualium”, „Drukarnia Lwowska Franciszkańska”, Ex Typogr. Franciscana”. Są to:

– *Kazania na różne Święta całego Roku Uroczyste y nieuroczyste...* (1772; format 8°), franciszkanina Prowincji Ruskiej i znanego kaznodziei Barnaby Kędzierskiego, wydane „Za pozwoleniem Zwierzchności Duchowney”, z dedykacją autorską dla św. Jana Nepomucena i proweniencją Biblioteki Seminarium Chełmskiego;

– tego samego autora *Wiadomość O krzewieniu Wiary Świętej w Moldawii y Wołoszczyźnie...* (1774; format 4°) – dzieło przedstawiające dzieje biskupstwa bakowskiego, zwanego wcześniej ceretyńskim, z wyliczeniem dwudziestu pięciu biskupów, którzy na nim zasiadali, z dedykacją dla biskupów Stanisława Rajmunda Jezierskiego i Dominika Piotra Karwosieckiego, z kartą tytułową w efektownej miedziorytowej bordiurze, z wkomponowanymi herbami Nowina Jezierskich i Lubicz Karwosieckich oraz insygniami biskupimi;

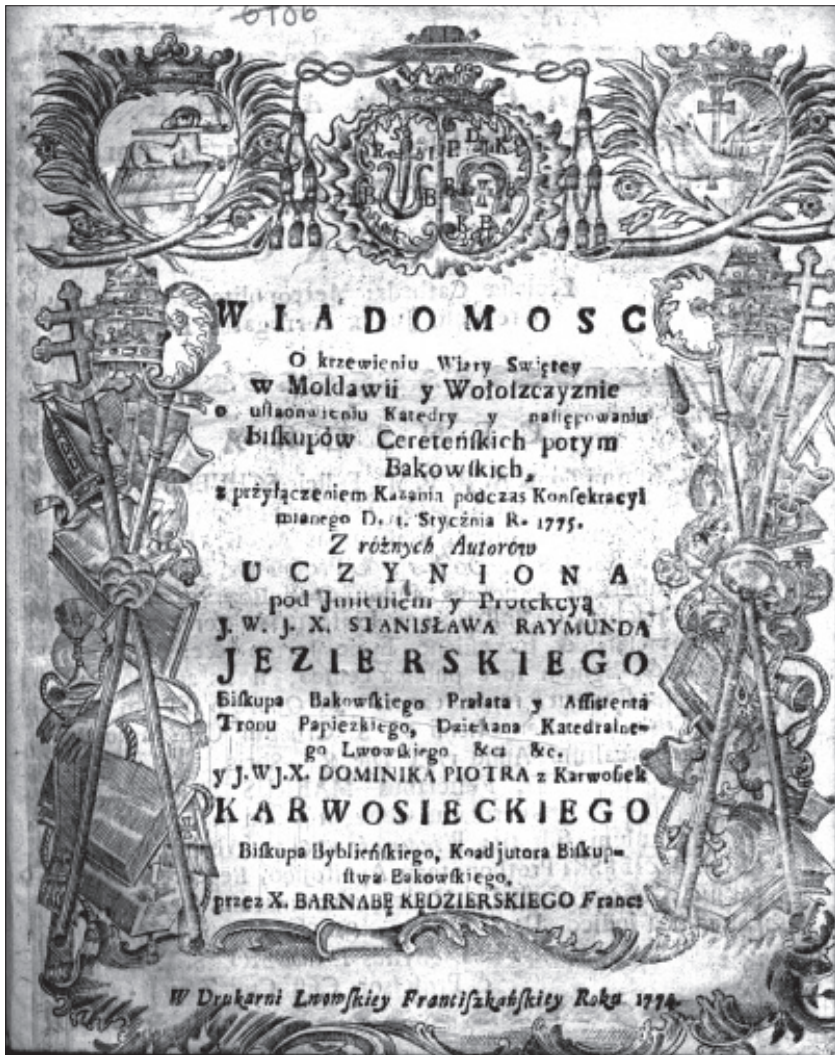
– *Stopień do osiągnięcia prawdziwej doskonałości zakonnej w różnych naukach...*, dla młodych zakonników, bez daty wydania, w formacie 8°;

– instrukcja spowiedzi – *Instructio practica de confessionibus rite, ac fructuose expi-*

¹⁰³ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 102.

¹⁰⁴ Tamże.

¹⁰⁵ Tamże.

Strona tytułowa *Wiadomość O krzewieniu Wiary Świętej w Moldawii y Wołoszczyźnie...*,
Lwów 1774, zbiory WBP, sygn. P-18-q-51¹

SYLLABUS MARIANVS Syllabarum Consonantium

aliàs

DISCVRSVS CONCIONATORII

In Titulos B. V. MARIÆ a Syllabis initiatos:

in quibus, [præmissa congrua moralitate]

Scripturaliter, Figuraliter, Doctoraliter, Miraculose, Historicè,

SS. DEIPARÆ

Laudes, Prærogatiss, Mytheria &c: per omnes Solemnes eius Festivitates

D E P R Æ D I C A N T U R.

Cum Indice locupletissimo, nedum S. Scripture, & Rerum; sed & Concionum reclusarum
pro Dominicis ac Fests per annum.

Authore P. ANTONIO WĘGRZYNOVIO Poloño, Ord: Minorum
Reformatorum, Provinciæ Minoris Poloniæ Patre, & S. Th: Lectore.

Anno salutis nostræ 1717.

LEOPOLI

Typis S. R. M. & Confraternitatis SSS. TRINITATIS.

2°-416 P-18-f-43

ciendis Doctrinas tam generales quam speciales ([1770–1774]; format 8°), w edycji najnowszej, wydanej *cum Permissu Superiorum*, bez karty tytułowej, w oprawie skórzanej, z pieczętką Biblioteki Seminarium Chełmskiego;

– *Ryk Lwa Ogromnego... przy Pogrzebowym obchodzie... Anny z Łaszczow Potockich Potocki...* ([po 1772]; format 2°), autorstwa panegirysty Jana Chełmickiego. Na odwrocie karty tytułowej stemma: drzeworytowe herby Prawdzic Łaszczów i Pilawa Potockich.

Drukarnia Bractwa Św. Trójcy

(liczba druków w WBP – 72)

Początek drukarni Bractwa Św. Trójcy datuje się na rok 1713 lub wcześniej¹⁰⁶. Samo Bractwo zawiązało się w 1696 r. przy kościele archikatedralnym we Lwowie, z inicjatywy Franciszka Długosza, kanonika tytularnego tejże katedry. Potrzeba założenia oficyny typograficznej związana była z istnieniem w tym miejscu, od początku XV wieku, szkoły elementarnej, która następnie przekształciła się z wyższą uczelnią. Wykładano na niej teologię, nauki matematyczne, retorykę, poetykę i inne przedmioty. Kierownikiem typografii został Wawrzyniec Perowicz, który tytułował się jej prefektem w latach 30. XVIII wieku. Istniała bez przerwy do 1786 r., ale nie miała okresów wzmożonej działalności. Była „Drukarnią J.K.Mci”¹⁰⁷, na co musiała posiadać odpowiedni przywilej królewski. Jej odbiorcami był kler, m.in. członkowie kapituły lwowskiej i zgromadzenia zakonne – franciszkanie, bernardyni, reformaci, pijarzy, trynitarze.

Drukarnię Bractwa Św. Trójcy cechuje mało zróżnicowany repertuar wydawniczy. Ogółem wydała 312 druków (4553 ark.)¹⁰⁸, a wśród nich najwięcej o tematyce dewocyjnej i panegiryków. W dalszej kolejności były to dysertacje, kompendia, słowniki, podręczniki, programy sztuk wystawianych przez uczniów – wszystko na potrzeby miejscowej szkoły. Tłoczono też listy pasterskie biskupów i bulle papieskie, dekryty, konstytucje, statuty zakonów. Dużym powodzeniem cieszyły się kalendarze. Dalsze losy oficyny nie są znane, być może nabyła ją drukarnia Pillerów.

WBP posiada 72 starodruki tejże drukarni, z których omówione zostaną najciekawsze.

Zabytkiem sztuki typograficznej jest napisany w języku łacińskim zbiór kazań *Syllabus Marianus Syllabarum Consonantium...* (1717; format 2°), reformata, mariologa, polemisty Antoniego Andrzeja Węgrzynowicza. Dzieło to jest traktatem naukowym z dziedziny mariologii, które w intencji autora miało zostać szeroko spopularyzowane¹⁰⁹. Ze względu na bogactwo sztuki rytowniczej zasługuje ono na osobne omówienie. Posiada dwie karty tytułowe. Pierwsza z nich, będąca frontispisem sztychowanym, zawiera rycinę autorstwa Jana Tscherninga, przedstawiającą *Syllabus Marianus*, którą według projektu autora kazań wykonał Karol Preus. Na drugiej karcie tytułowej umieszczono drzeworytowy sygnet drukarni Bractwa Św. Trójcy z sercem w płomieniach, podtrzymywanym przez dwa aniołki, z napisem: *Fulget ubiq: Trias*. Najciekawszy jest jednak, umieszczony na końcu indeksów, drzeworyt przedstawiający prasę drukarską z trzema drukarzami przy pracy, z pod-

¹⁰⁶ Tamże, s. 71; E. Różycki, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie...*, s. 81.

¹⁰⁷ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 71.

¹⁰⁸ E. Różycki, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie...*, s. 81.

¹⁰⁹ G. A. Wiśniowski, *Węgrzynowicz, Antoni Andrzej*, w: *Słownik polskich teologów...*, t. 4, s. 412.

pisem: *Lucem dabit atra fuligo* (Czarna sadza da światło)¹¹⁰. Druk jest wyposażony w miedzioryty i ozdobne inicjały. W adresie wydawniczym ma nazwę *Typis S.R.M.O. Confraternitatis SSS. Trinitatis*. Posiada też łaciński wpis, iż należał do księgozbioru Andrzeja Fabiańskiego, zamojskiego kustosa parafii w Krzeszowie.

Inne nazwy, jakie widnieją na kartach tytułowych Drukarni Bractwa Św. Trójcy, to: „Drukarnia Bracka Troycy Przenayświetszey”, „Drukarnia Bracka Troycy SSS. I.K.Mści”, „Drukarnia Bracka SSS. Troycy”, „Drukarnia Swietey Troycy”, „Drukarnia I.K.Mci Bractwa SSS”, „Drukarnia I.K.Mci y Troycy Nayswietszey Bractwa”, „Typographia Confraternitatis SSmae Trinitatis”, „Typis Archiconfraternitatis SSmae Trinitatis & S.R.M.”, „Typis S.R.M. Confrat. SSS. Trinitatis”, „Typis Confratern. a Sanct. Trinitate”.

Kolejne druki, warte uwagi ze względu na wyjątkową szatę graficzną, to:

– dzieło Andrzeja Piaseckiego *Symbolum Apostolico-Theologicum...* (1721; format 2°), z miedziorytem autorstwa dominikanina Franciszka Józefa Gowarkowskiego, wyobrażającym 15 herbów przedstawicieli polskiego duchowieństwa, m.in. arcybiskupa lwowskiego Jana Skarbka, Jana Feliksa Szaniawskiego, biskupa sufragana i członków kapituły lwowskiej¹¹¹. Starodruk w zbiorach WBP herbów tych nie posiada;

– *Oratio pro introductione PP. Capucinatorum in novam Olescensem Foundationem...* (1740; format 2°) Jana Grabianki, zawierający miedzioryt z herbem Rzewuskich, ozdobny inicjał na początku tekstu, sygnet Bractwa Św. Trójcy, chronogram na stronie tytułowej i dedykację dla Biblioteki Chełmskiej;

– *Zycie Przedziwnych Cnot y Akcyi Pelne W. Slugi Bozey Rozy Maryi Serio...* (1745; format 4°) Józefa Gentilego, wydane i przetłumaczone z języka włoskiego na język polski przez karmelitę, autora dzieł ascetycznych, kaznodziei, historyka Kościoła Marcina Rubczyńskiego. Strona tytułowa czerwono-czarna, zawiera miedziorytowy herb Zakonu Karmelitów Bosych i ryciny autorstwa Jakuba Labingera i Jana Filipowicza;

– *Tres Centuriae selectorum casuum conscientiae...* (wydania z 1755 i 1773 r.; format 8°), autorstwa niemieckiego teologa, jezuita Adama Burghabera. Pierwsza edycja posiada stronę tytułową sztychowaną, sygnowaną: „M. Żukowski Sculp.” (Michał Żukowski rytownik), a także proveniencje Biblioteki Seminarium Chełmskiego oraz Konwentu Chełmskich Reformatów. Wygląd karty tytułowej jest identyczny jak w wydaniu jezuitów z tego samego roku – tytuł został umieszczony w ramach miedziorytowych. Edycja druga, w oprawie skórzanej, zawiera proveniencje Biblioteki Seminarium Chełmskiego i Biblioteki Chełmskich Bazylianów.

Ze specjalnym przywilejem królewskim (*Cum Privilegio Sacrae Regiae Maiestatis*, „Z Przywilejami Iego Królewskiey Mości”) ukazały się:

– *Illustris Peregrinatio Jerosolimitana latius protracta per tres insigniores mundi partes...* (1737; format 4°) – wydany nakładem Bractwa Św. Trójcy pamiętnik z opisem podróży Tomasza Stanisława Wolskiego¹¹², wychowanek zakonu Loyoli, na Bliski Wschód i do krajów Europy Zachodniej, z wieloma interesującymi obserwacjami¹¹³;

– *Ergo Niebu y Swiatu Nayfortunniejsze z Konkluzyi Nowenny Expectacyi Nayświetszey Maryi Panny...* (1739; format 2°) – druk panegiryczno-dewocyjny trynitarza Franciszka od św. Kazimierza;

– rozprawa *Praxis Episcopalis...* biskupa kamienieckiego, potem przemyskiego,

¹¹⁰ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 72.

¹¹¹ E. Różycki, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie...*, s. 84.

¹¹² M. Juda, dz. cyt., s. 107.

¹¹³ E. Różycki, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie...*, s. 82.

chełmskiego, autora pism teologicznych, historyka Pawła Piaseckiego w edycji piątej, wznowiona w 1758 r. (format 4°), posiadająca na osobnej karcie drzeworyt z herbem Łubieńskich.

Z dzieł Stanisława Dominika Kleczewskiego, reformata, historyka swego zakonu, teologa ascetycznego, wydawcy, na uwagę zasługują:

– *Institutiones politico-religiosae, juxta regulas prudentiae ac modestiae...* (1759; format 2°), dzieło z dziedziny ascetycznej, które było podręcznikiem etyki i dobrych obyczajów dla młodych zakonników¹¹⁴, z proweniencją Biblioteki Seminarium Chełmskiego;

– *Rozmyślenia tygodniowe, w codziennych Rozmowach Boga z człowiekiem, zamknięte...* (1760; format 8°) – w oprawie skórzanej, z proweniencjami Konwentu Reformatorów z Kryłowa i Biblioteki Seminarium Chełmskiego;

– *Kalendarz seraficzny zamykający w sobie żywoty wielebnych sług Boskich Zakonu S.O. Franciszka Reformatow Polskich...* (1760), będący dobrym źródłem dla historii reformatów w Polsce;

– *Sarmatia Europea mox post diluvium universale inhabitata...* (1769; format 4°), z proweniencją Biblioteki Seminarium Chełmskiego.

Inne dzieła Drukarni Bractwa Św. Trójcy to:

– kazania (większość wydana w formacie 2°): hiszpańskiego duchownego i teologa, pierwszego męczennika chrześcijańskiego franciszkanów reformatów Jana de Prado – *Jan z Poradą. Albo Kazanie na Introdukcji solennej nowo beatyfikowanego Iana de Prado... w Kościele Przemyskim WW. OO. Reformatorów mieć miarne...* ([1728]), zawierające na odwrocie karty tytułowej miedziorytowy portret tego błogosławionego i wiersz w języku łacińskim; trynitarza Antoniego od imienia Maryi – *Rozdział z życiem w Bogu zeszelej i już samemu żyjącej Bogu WJM. Pani Róży z Żebrowskich Karczewskiej..., a przy skoligowanym publicznych żałów kongresie pogrzebowym kazaniem... promulgowany* (1735), z sygnetem drukarskim Bractwa Sw. Trójcy; 6 kazań na piątki wielkopostne *Rok odkupienia, rok dniami męki Jezusowej wymierzony...*, trynitarza, historyka swojego zakonu Mariana Sikorskiego od św. Stanisława (1747), z proweniencjami Konwentu Chełmskich Reformatów i Biblioteki Seminarium Chełmskiego oraz formułami powinszowań wielkanocnych na wyklejkach rękopiśmiennych; Zygmunta Cerenowicza *Snopek ziarnem Słowa Bozego plenny...* (1760), z ryciną autorstwa Jana Filipowicza, odbitą na blasze, na odwrocie karty tytułowej, przedstawiającą portret błogosławionego Józefa z Kupertynu. Powyżej ryciny znajduje się akrostych, układający się w słowa „B. IOSEPH”, poniżej – ośmiowiersz w języku polskim, z dedykacją autora dla tego błogosławionego; franciszkanina Sukkessa Ziembickiego kazania na święta maryjne – *Chwała Maryi czyli Kazania na Iey Uroczystości po różnych Ambonach miane...*, z różnych lat ([1765–1766]), z miedziorytowymi herbami Jastrzębiec Zielonków i Naęcz Andrzejewskich, na odwrocie karty tytułowej i dedykacją autora dla Michała Zielonki, podkomorzego lwowskiego; jezuita, filozofa, polemisty Jana Kowalskiego *Kazanie o zupełnej od Chrystusa nad Kościołem s. Piotrowi... władzy nadanej...* ([1780]), mające wartość teologiczną; kazania jezuita Andrzeja Filipeckiego – *Na niedziele całego roku...* (1783–1784), z proweniencjami Biblioteki Seminarium Chełmskiego i Konwentu Chełmskich Reformatów; księdza Andrzeja Barszczewskiego, Stefana Kochalskiego, Makarego Rostkowskiego, Wojciecha Temezwały; traktaty teologiczno-społeczne sejmowe, pasyjne, świą-

¹¹⁴ A. J. Szteinke, *Kleczewski Stanisław Dominik*, w: PSB, t. 12, Wrocław – Kraków 1966, s. 553.

teczne i niedzielne zaliczanego do najwybitniejszych augustianów polskich swego czasu¹¹⁵ Jana Chryzostoma Gołębiowskiego herbu Prawdzic – *Głos wolającego na puszczy Augustynianskiej Jana złotemi ustami Chryzostoma Gołębiowskiego... to jest Kazania na wszystkie niedziele całego roku... miane* (1757), będące źródłem do poznania historii teologii i Kościoła w Polsce w XVII wieku;

– z zakresu teologii duchowości: podręcznik rozmyślań o podstawowych zasadach i prawdach życia wewnętrznego *Theologia zakonna człowieka duchownego ucząca...* reformata, jednego z nielicznych w Polsce teoretyków ascezy zakonnej Daniela Adama Bryknera w przedruku trzecim z 1762 r., wydany w formacie 8° – niezwykle ceniony i używany w zakonach oraz wielokrotnie wznawiany, napisany zwięźle w formie krótkich punktów¹¹⁶;

– z zakresu teologii ascetycznej: *Principia theologiae asceticae... ex probatis auctoribus colecta, disposita et elucidata* (1752; format 8°), autorstwa reformata, polemisty Floriana Jacka Jaroszewicza, w oprawie skórzanej, z proveniencjami Biblioteki Seminarium Chełmskiego i zakonu Chełmskich Reformatów, a także poszczególnych zakonników;

– pisma polemiczne: wielokrotnie wznawiany zbiór jezuita, historyka Kościoła Wojciecha Kojalowicza-Wijuka *O rzeczach do wiary należących rozmowy theologa, z różnemi wiary prawdziwey przeciwnikami...* (1780; format 8°);

– statuty generalne Zakonu Braci Mniejszych Reformatów – *Statuta Generalia Ordinis Minorum Reformatorem... condita...* ([1713–1748]); format 4°. Jako datę przedruku *Bibliografia* Karola Estreichera błędnie podaje rok 1643¹¹⁷, gdyż Drukarnia Bractwa Św. Trójcy istniała we Lwowie od 1713 r. Druk ten zawiera drzeworyt w owalu, przedstawiający św. Franciszka, który modli się do wyłaniającego się z obłoków Chrystusa na krzyżu, na tle kościoła. Wydany w oprawie skórzanej, posiada proveniencje Biblioteki Seminarium Chełmskiego, w postaci pieczętki i ekslibrisu oraz zakonu Chełmskich Reformatów;

– inne dzieła religijne: rozmyślenia religijne Hieronima Savonaroli – *Meditatio pia admodum et devota super psalmum quinquagesimum...* (1729; format 8°), z herbem Wielhorskich na odwrocie karty tytułowej, dedykacją dla Antoniego Wielhorskiego, generalnego komisarza trynitarzy w Polsce i aprobatą Jana Skarbka, arcybiskupa lwowskiego z dnia 17 II 1729 r., z proveniencjami Biblioteki Seminarium Chełmskiego i Konwentu Chełmskich Reformatów; brewiarz – *Officia Sanctorum propria Sanctae Ecclesiae Romanae...* (1739; format 8°), z pieczętką Biblioteki Seminarium Chełmskiego; rozmyślenia religijne Jana Szczepana Grosez *Dziennik Świętych albo Rozmyślenia Na każdy dzień Roku z Ewangelij... Wyczerpnione...* ([1744]; format 8°), w oprawie skórzanej, z proveniencjami Biblioteki Seminarium Chełmskiego i Chełmskich Bazylianów. W egzemplarzu tym brak roku 1744, który wymienia K. Estreicher¹¹⁸; mszał pogrzebowy – *Missae defunctorum* (1746; format 2°) z drzeworytem na karcie tytułowej, przedstawiającym ukrzyżowanego Chrystusa, autorstwa Jana Filipowicza; encyklika biskupa kamienieckiego, przemyskiego i arcybiskupa lwowskiego Wacława Hieronima Sierakowskiego z Bogusławic herbu Ogończyk – *Edykt pasterski z wyraźney woli S. Stolicy Apostolskiej na fundamencie prawa duchownego w SS. Kanonach opisanego...* ([post 1753]; format 2°); bulla

¹¹⁵ E. Ozorowski, *Gołębiowski Jan Chryzostom h. Prawdzic*, w: *Słownik polskich teologów...*, t. 1, s. 554.

¹¹⁶ J. Sokulski, *Brykner Daniel Adam*, w: PSB, t. 3, Kraków 1937, s. 29–30.

¹¹⁷ K. Estreicher, *Bibliografia polska, cz. 3: Staropolska*, t. 29, Kraków 1933, s. 255.

¹¹⁸ K. Estreicher, dz. cyt., cz. 3, t. 17, s. 415.

Benedykta XIV – *Bullarium, in quo continentur Epistolae et Constitutiones pro Regno Poloniae et M.D. Lithuaniae...* (1760; format 4°), z herbem Sierakowskich na odwrocie karty tytułowej i proveniencjami Biblioteki Seminarium Chełmskiego i Chełmskich Pijarów; reguła zakonna św. Franciszka – *Regula et testamentum Seraphici Patris Nostri S. Francisci* (1768; format 8°), w oprawie skórzanej; praca kanonika lwowskiego Wojciecha Szylarskiego – *Swiactwo o Cudach y Łaskach Najświetszy Maryi Pannie Łopatyńskiej Poprzysiężone...* (1769; format 8°), zawierająca wizerunek Cudownego Obrazu Matki Boskiej Łopatyńskiej, świadectwa cudów i łask za jego pośrednictwem;

– z zakresu literatury: poemat jezuita Jana Tomasza Skorskiego herbu Jastrzębiec *Lechus carmen heroicum Regni Aurei & Liberi Primordia... Decantans*, wydany w 1745 r., który wyszedł w omawianej drukarni w 1751 r. w formacie 8°, w tłumaczeniu na język polski księdza Benedykta Kotfickiego pod tytułem: *Lech Polski albo Wolnego y Złotego Narodu Polskiego Początki...* Ponieważ autor doskonale znał łacinę, wzorował się na *Eneidzie* Wergiliusza. Swój utwór zadedykował św. Janowi Nepomucenowi. Było to opisanie historii Polski wierszem podczas wyprawy morskiej Lecha i jego syna. Biblioteka posiada 2 egzemplarze tego dzieła: w jednym brak jest karty tytułowej, drugi zawiera miedzioryt z herbem Humieckich oraz dedykację dla Mikołaja Wyżyckiego, arcybiskupa lwowskiego. Uzupełnione są o proveniencje: „Z Księgozbioru Antoniego Brodowskiego” i Biblioteki Szkoły Wojewódzkiej Lubelskiej. Brak jest 3 kart przedtytułowych z różnymi wizerunkami Lecha; Jerzego Karola Skopa *Podchorecensia seu Fragmenta Varia composita et lecta, collecta, selecta...* (1754; format 4°), w skórzanej oprawie, z pieczęcią Biblioteki Seminarium Chełmskiego. Na dzieło to składają się następujące grupy wierszy: utwory panegiryczno-okolicznościowe dedykowane Józefowi Aleksandrowi Jabłonowskiemu i osobom mu bliskim, wiersze odnoszące się do wydarzeń z przeszłości, epigramy o miastach, państwach kontynentach, miesiącach i dniach, utwory o tematyce zaczerpniętej z historii lub mitologii starożytnej i moralno-filozoficzne, nawiązujące do dzieł rzymskich autorów. Są one ze sobą wymieszane, napisane „nieporadną łaciną”¹¹⁹; poezje: dwa utwory księdza Kazimierza Epimacha Wietrzyńskiego, proboszcza chłaniewskiego: *Nektarowy ocean w prześwietnym w Szreniawie kandorem... objaśniony i Saeculorum pretium In animorum unione... declaratum*, z roku 1731, wydane w formacie 2°, z dedykacją autora oraz miedziorytowymi herbami Topór (Ossolińskich) i Szreniawa (Stadnickich) i *Droga krzyżowa do wszelkich godności y fortun prosta...* (1731; format 2°), której domniemanym autorem według notatki na karcie tytułowej egzemplarza z WBP w Lublinie jest Waclaw od św. Karola, a według K. Estreichera Adrian Bielatowski¹²⁰. Na *verso* karty tytułowej znajdują się miedziorytowe herby Krzywda Rzewuskich i Pilawa Potockich oraz dedykacje (bez nagłówka) dla Antoniny i Seweryna Rzewuskich. Druk zawiera proveniencję Biblioteki Chełmskich Pijarów;

– na użytek wychowanków szkół pijarskich wyszedł *Geographiae civilis seu historicae synopsis...* (1748; format 8°) autorstwa Konstantego Prokopa od św. Józefa Szaniawskiego, podręcznik opracowany w formie pytań i odpowiedzi według Kluwerjusza i Homana¹²¹;

– dzieło Józefa Słowakowicza, profesora Akademii Zamojskiej, *Roseum purpurati*

¹¹⁹ E. J. Głębička, *Skop Jerzy Karol*, w: PSB, t. 38, Warszawa – Kraków 1997, s. 249–250.

¹²⁰ K. Estreicher, dz. cyt., cz. 3, t. 13, s. 62.

¹²¹ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 72.

Honoris Iter... (1737; format 2°), zawierające dużo wiadomości na temat rodziny Szembeków i ich herb w miedziorycie, odbity na odwrocie karty tytułowej; – druk Karola Nepomucena Orłowskiego ([post 1748]; format 4°) – *Defensa Biskupstwa y Dyecezyi Kiiowskiej Rzetelnym opisaniem... Remonstrwana...*, opisujący historię biskupstwa i diecezji kijowskiej. Zawiera wiadomości na temat Kijowa, początków wiary chrześcijańskiej w Polsce i na Rusi, przedstawia dawne województwo kijowskie pod względem religijnym, historycznym, statystycznym na podstawie kronik ruskich. Dołączone jest też kazanie na temat poświęcenia kościoła katedralnego kijowskiego, fundowanego w Żytomierzu, napisane w 1745 r. Na odwrocie karty tytułowej znajduje się miedzioryt z herbem Rawicz¹²². Zawiera proveniencję Biblioteki Konwentu Dominikanów z Chodorowa.

Drukarnia Jezuitów

(liczba druków w WBP – około 100)

Początek tłoczni jezuickiej dała, założona w 1615 r., drukarnia kolegium lwowskiego, mająca związek z działalnością szkół jezuickich. Istniała aż do kasy Towarzystwa Jezusowego w 1773 r. Dzięki staraniom finansowym Elżbiety z Gostomskich Sieniawskiej i jej córki Zofii udało się nabyć urządzenia potrzebne do wyposażenia omawianej drukarni. Istnieją też przypuszczenia, że jej działalność zapoczątkowała oficyna krakowska Pawła Wirzbięty, której część zasobu typograficznego została przewieziona do Lwowa po jego śmierci w 1610 r., choć między historykami występuje rozbieżność w tej kwestii¹²³.

Drukarnia kolegium jezuickiego była jedną z najmniejszych drukarni jezuickich w Rzeczypospolitej. Umiejscowiona była daleko w tyle za drukarniami działającymi w Wilnie, Kaliszu czy Poznaniu. Mając przewagę w postaci liczby wydanych druków i czasu funkcjonowania, była jednak największą drukarnią we Lwowie w tych czasach¹²⁴.

Pierwszy znanym tytułem omawianej oficyny był utwór Tomasza Pałuckiego *Threnodiae in Funere Illustrissimi Domini D. Nicolai Christophori Radivili...* (1615; format 4°), poświęcony drugiemu ordynatowi ołykiemu Mikołajowi Krzysztofowi Radziwiłłowi. Kolejny druk ukazał się dopiero w 1626 r., a w latach 1631, 1634, 1640 i 1641 publikowano tylko po jednym utworze rocznie, co było spowodowane brakiem sił roboczych. Publikacje te nie posiadają w adresie wydawniczym nazwy firmy wydawniczej, podane jest tylko miejsce wydania – Lwów. Nazwa *Typis Collegii Leopoliensis Societatis Jesu* pojawiła się około 1642 r., kiedy drukarzem kolegium lwowskiego został Sebastian Nowogórski, występujący również z tytułem *Illustrissimi et Reverendissimi Archiepiscopi Typographus*¹²⁵ i była obecna do 1648 r. Wychodziło wtedy od dwóch do siedmiu publikacji. W 1652 r., gdy drukarzem kolegium jest Wilhelm Krokoczyński, ukazały się dwa druki, a w 1655 i 1659 r. po jednym druku. Lata 1653–1654, 1656–1658 i 1660 były „martwe” pod względem działalności wydawniczej. Wpływ na ten stan mają szalejące pożary, a także wojny kozackie i powstanie Chmielnickiego. Inni kierownicy tłoczni jezuickiej to: Piotr Kazawiecki w 1666 r., a w latach 1668–1670 Szymon Piątkiewicz.

¹²² K. Estreicher, dz. cyt., cz. 3, t. 28, s. 429.

¹²³ S. Cieślak, *Drukarnia jezuicka we Lwowie w XVII wieku*, w: *Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki*, t. 7, red. H. Kosętko, Kraków 2005, s. 37.

¹²⁴ Tamże, s. 43.

¹²⁵ Tamże, s. 38.

Ich przełożonym był jeden z jezuitów lwowskich, tzw. *praefectus typographiae*, a tłoczeniem ksiąg zajmowali się bracia zakonni.

Oficyna jezuicka, pomimo przerw w działalności, posiadała własną kasę i sama zarabiała na swoje utrzymanie. Od 1648 r. do końca wojny północnej (w ciągu 29 lat) nie wyszły żadne druki, a w latach 1649–1716 – ukazały się 94 druki. Lata 1700–1706 przyniosły, według zestawienia Łucji Charewiczowej, 17 dzieł z drukarni jezuickiej¹²⁶. Szczytowym był rok 1760 – wydrukowano wtedy 22 tytuły. Duże zasługi dla rozwoju drukarni mieli Aleksander Lorencowicz i Stanisław Bielski. Pierwszy był rektorem kolegium, wybitnym kaznodzieją okresu baroku i lwowianinem z urodzenia. W 1675 r. zakupił on nowe czcionki, które po jego nagłej śmierci stały nieużywane przez trzy lata (1689–1691), do roku 1692. Drugi był kolejnym rektorem kolegium. W 1696 r. przeniósł drukarnię do nowego lokalu, wyposażył w nowe czcionki i urządzenia poligraficzne.

Ogólna produkcja wydawnicza drukarni jezuickiej wynosiła około 616 tytułów (8424 ark.)¹²⁷, chociaż Stanisław Cieślak w swoim artykule podaje, że w latach 1615–1773 wyszło około 700 druków¹²⁸. Podobnego zdania jest Hanna Rusińska-Giertych¹²⁹. Trzeba pamiętać, iż w drukach, zwłaszcza polemicznych, nie podawano miejsca tłoczenia.

Trzon produkcji stanowiły książki o treści religijnej, ascetycznej oraz kazania. W dalszej kolejności wychodziły podręczniki i wydawnictwa szkolne, programy popisów, druki o charakterze naukowym, kalendarze, teksty literackie, okolicznościowe, druki urzędowe, rozporządzenia. Były to prace własne członków kolegium, a także członków innych zakonów i osób świeckich – ci ostatni wydawali panegiryki i różne mowy.

Pod względem technicznym i estetycznym druki stały na wysokim poziomie wydawniczym, na co wpływ miała także współpraca typografii jezuickiej z rytownikami: Jakubem Labingerem, Jan Filipowiczem i Filipem Jakubem Maszyckim. W wielu przypadkach były to pozycje okazałe i mające sporą wartość¹³⁰.

Drukarnia miała następujące nazwy, spotykane w adresie wydawniczym: „Typis Collegii [Leopoliensis] Soc[ietatis] Jesu”, „J[ego] K[rólewskiej] M[os]ci”, „Drukarnia Akademii J[ego] K[rólewskiej] M[os]ci Soc[ietatis] Jesu, Typographia Academica Collegii S[ocietatis] J[esu]”.

W WBP znajduje się około 100 starodruków, z różnych dziedzin. Na uwagę zasługują:

– dzieła o treści religijnej: kazania takich autorów, jak: Jakuba Filipowicza – *Kazania na niedziele całego roku... po śmierci jego wydane* (1723; format 4°), franciszkanina obserwanta Ignacego Orłowskiego – *Chwała koronna, szczęśliwa koronacya Monarchini całego świata Maryi...* (1726; format 4°), jezuita Jana Leguckiego – *Jaśnie Oświeconey Sieniawskich Leliwy na Sarmackim niebie splendor wieczny dla wielkich...* i *Kazania na solennych pogrzebach znacznych y u urodzeniem... miane...* ([po 1729] i 1750; format 2°), minority Adriana Seriewicza – *Zaplata Zaciągnionego Adamowego na naturę ludzką długu, przez Jezusa Chrystusa... wypełniona i Dyalog*

¹²⁶ Tamże, s. 41.

¹²⁷ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 112.

¹²⁸ S. Cieślak, *Drukarnia jezuicka we Lwowie...*, s. 42.

¹²⁹ H. Rusińska-Giertych, *Repertuar wydawniczy tłoczni zakonnych – na przykładzie Drukarni Jezuickiej we Lwowie*, w: *Piśmiennictwo zakonne w dobie staropolskiej*, t. 3, red. M. Kuran i in., Łódź 2013, s. 132.

¹³⁰ Tamże.

albo Komedya Męki Jezusowej w Siedmiu Scenach, lub Kazaniach reprezentowana... (1727 i 1738; format 4°), biskupa łuckiego Franciszka Antoniego Kobielskiego (1746; format 4°), jezuitę Karola de la Rue (1759; format 8°), jezuitę Andrzeja Filipeckiego *O nieśmiertelności duszy ludzkiej... kazania... na niedziele adwentowe... miane* (1769; format 8°), kazanie pogrzebowe dominikanina Szymona Okolskiego herbu Rawicz – *Fundament przeciw fundamentowi. Duchowny przeciw światowemu...* ([1643]; format 4°); przeżycia mistyczne św. Gertrudy, benedyktyнки, opisane w traktacie *Posel Boskiej łaskowości albo wielkich łask duchownych, ... obwieszczenia...* (1648; format 4°), wydane przez księdza Jakuba Gawata u Jezuitów; katechizm autorstwa Stanisława Brzeżańskiego – *Owczarnia w dzikim polu Część iey pierwsza. Ze trzynastu... To iest Katechyzm Polski... Pieśniami wydany* (1717; format 4°); modlitwy do świętych na każdy dzień Stanisława Kijankowskiego – *Część codzienna Najświętszey Boga Matki szczególney umierających Patronki Maryi...* (1718; format 8°); medytacje pisarza ascetycznego, jezuitę François Nepveu *Myśli albo Reflexyę Chrześciańskie Rozłożone na wszystkie Dni całego Roku* (1720 i 1730; format 8°); rozważania o męce Chrystusa *Morze Miłosierdzia y Dobroci Bozey pokazane grzesznikowi y grzesznicy, w Uwagach y Reflexyach na Całą Mękę Jezusową. T. I* (1735; format 2°), autorstwa biskupa inflanckiego i kamienieckiego Augustyna Adama Wessela, który mimo iż był pisarzem ascetycznym, zostawił kilka dzieł przydatnych kaznodziejom; *Paraeneses et motiva abstinendi a peccato mortali...* (1746; format 8°) jezuitę, jednego z najpłodniejszych pisarzy ascetycznych Mikołaja Łęczyckiego; modlitewnik redemptorysty Onufrego Taczalskiego *Homo paulo minor ab Angelis... Vir Caelestis Ordinis..., Beatudinem tendit...* (1738; format 8°); druk dewocyjny *Xięgi Ester, Judyt, Zuzanny z Pisma Swietego wybrane...* (1747; format 4°) Jana Kajetana Jabłonowskiego, księcia herbu Prus III, zawierający miedzioryt rodziny Wielohorskich, autorstwa wspomnianego wyżej rytownika Jakuba Labingera; Tomasza a Kèmpis *De imitatione Christi libri quattuor* (1749; format 8°); *Myśli wyborne* Karola Boileau (1768; format 8°); z zakresu duchowości: włoskiego jezuitę, wybitnego kaznodziei Pawła Segneri *Manna duszy albo cwiczenia się duchowne... na każdy dzień roku* (1736; format 4°); praca polemiczna arcybiskupa lwowskiego Mikołaja Ignacego Wyżycyckiego herbu Gerald *Odpisanie na książkę francuską autora De la Borde....* (1756; format 8°), w odpowiedzi na tezy oratoriana francuskiego De la Borde'a, który „w traktacie o istocie i granicach dwóch władz przeciwstawiał się jurysdykcji duchownej w sprawach świeckich”¹³¹; dzieło z zakresu liturgiki mszalnej bernardyna, liturgisty Andrzeja Jordana *Manuductio ad recte et rite celebrandum Sanctissimum Sacrificium Missae...* (1773; format 8°), wydane we Lwowie „Typis Academicis”. Większość wyżej wymienionych druków zawiera proveniencję Biblioteki Seminarium Chełmskiego;

– trzy prace jezuitę, dogmatyka, polemisty Jerzego Gengella, w tym *Defensio theologiae scholasticae contra Lutherum...* (1713; format 4°), w której autor występował przeciwko luteranizmowi, zwalczając poglądy Marcina Lutra, atakujące teologię scholastyczną. Gengell należał do najwybitniejszych polemistów w XVIII wieku. W swoich dziełach stosował metodę dialektyczną, zajmował się też filozofią Kartezjusza, ukazując niebezpieczeństwo jej tez dla filozofii chrześcijańskiej i religii¹³². Druk zawiera proveniencję Biblioteki Seminarium Chełmskiego, Chełmskich Pijarów i osób prywatnych;

– praca trynitarza Józefa Antoniego Wielhorskiego o kościele trynitarzy w Tomaszowie Lubelskim i tamtejszym obrazie Matki Boskiej, słynącej łaskami, pt.: *Źródło dla wszyst-*

¹³¹ J. Wysocki, *Wyżycycki Mikołaj Ignacy h. Gerald*, w: *Słownik polskich teologów...*, t. 4, s. 491.

¹³² L. Grzebiń, *Gengell Jerzy*, w: *Słownik polskich teologów...*, t. 1, s. 520.

kich spragnionych obfite... (1746; format 8°), która zawiera sporo materiału historycznego odnośnie historii obrazu, jego cudów, kultu i stała się przyczynkiem do poznawania religijności w pierwszej połowie XVIII wieku¹³³. Posiada proveniencję Konwentu Trynitarzy w Orszy – miasta, które należało do Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz do I Rzeczypospolitej, a obecnie miejscowości na Białorusi nad Dnieprem, w obwodzie witebskim;

– mowa autorstwa jezuita, polemisty, tłumacza Franciszka Michała Leśniewskiego, sławiąca opiekę św. Stanisława Kostki nad mieszkańcami Lwowa *Beneficia optime collocata...* (1751; format 4°), która powstała na tle konfliktu jezuitów z pijarami o pierwszeństwo nauczania we Lwowie. Autor dedykował ją wychowankom jezuickiego kolegium szlacheckiego¹³⁴;

– druki, obejmujące zagadnienia z teologii moralnej, liturgiki oraz prawa kanonicznego: przeznaczony dla księży pracujących w duszpasterstwie, autorstwa franciszkanina, moralisty Gaudentego Pikulskiego herbu Rogala *Panis quotidianus...* (1750; format 8°), z proveniencjami Biblioteki Seminarium Chełmskiego i Konwentu Ojców Reformatorów z Kryłowa *ad S. Joannem Nepomucenum*, którym Jan Nepomucen patronował. Cieszył się on dużym wzięciem wśród duchowieństwa parafialnego i jak pisał Hugo Kołłątaj „można go było najczęściej spotkać po plebanjach”¹³⁵; podręcznik dla kaznodziejów, stanowiący komentarz moralny w duchu dewocyjnym do pierwszego rozdziału Księgi Mądrości Salomona¹³⁶, autorstwa jezuita, dogmatyka Antoniego Świrczyńskiego *Atrium sapientiae apertum seu Expositio in primum caput Libri Sapientiae...* (1716; format 4°), wydany w oprawie skórzanej z licznymi proveniencjami;

– dokumenty dotyczące synodów: *Colloquium lubelskie, między zgodną a niezgodną Bracią Narodu Ruskiego Vigore... Konstytucji Warszawskiej na dzień 24 stycznia anno 1680 złożone...* ([1680]; format 2°), autorstwa Cypriana Żochowskiego, metropolity kijowskiego, halickiego i całej Rusi, dotyczące synodu zwołanego w Lublinie przez Jana Sobieskiego III na dzień 24 I 1680 r. Miał on na celu pojednanie wyznawców prawosławia i unitów, a doprowadził do latynizacji Kościoła unickiego w Rzeczypospolitej; *Synodus Dioeciesana Leopoliensis sub... Domino Venceslao Hieronimo de Bogusławicze Sierakowski... celebrata* (1765; format 2°), z proveniencją Biblioteki Seminarium Chełmskiego;

– z zakresu retoryki i sztuk wymowy: obszerna praca jezuita, nauczyciela retoryki, matematyka, wykładowcy kolegium jezuickiego we Lwowie Faustyna Grodzickiego – *Theatrum Eloquentiae Illustrium Personarum apparatus ex antiquissimis et probatissimis Rhetoribus... proposita* (1745; format 8°), z proveniencjami Biblioteki Gimnazjum Lubelskiego i Kolegium Lubelskich Jezuitów. Była ona swoistą polemiką z traktatem Stanisława Konarskiego z 1741 r., którego reformom autor był przeciwny. Wystąpił w niej w obronie „starej retoryki”, ale książka nie przyniosła sławy ani jemu ani zakonowi¹³⁷; podręcznik retoryki *De Arte Rhetorica Libri Quinque...* (1763; format 8°), autorstwa jezuita, poety, mówcy religijnego Dominika de Colonia; wielokrotnie przedrukowywany, służący do nauczania podręcznik *Institutiones po-*

¹³³ J. Wysocki, *Wielhorski Józef Antoni*, w: *Słownik polskich teologów...*, t. 4, s. 421.

¹³⁴ B. Natoński, *Leśniewski Franciszek Michał*, w: PSB, t. 17, Wrocław – Kraków 1972, s. 173.

¹³⁵ H. E. Wyczawski, *Pikulski Gaudenty h. Rogala*, w: *Słownik polskich teologów...*, t. 3, s. 360.

¹³⁶ K. Estreicher, dz. cyt., cz. 3, t. 30, s. 103.

¹³⁷ J. Poplatek, *Grodzicki Faustyn*, w: PSB, t. 8, Wrocław – Kraków 1959, s. 614.

eticae et rhetoricae... (1763; format 8°), autorstwa francuskiego pedagoga Józefa de Jouvancy. Zawiera proveniencje Biblioteki Seminarium Chełmskiego i Zamojskich Bazylianów; podręcznikiem retoryki barokowej był też traktat *Viri Consilii Monitis Ethicorum nec non Prudentiae Civilis...* Andrzeja Maksymiliana Fredry, który powstał w 1676 r., a został wydany w 1730 r., w formacie 4°;

– z zakresu filozofii: praca pisarza, historyka i reformata Stanisława Dominika Kleczewskiego *Prima elementa philopsophiae rationalis et experimentalis synthetice disposita... Pars 1–2* (1772; format 8°), z pieczętą Biblioteki Seminarium Chełmskiego. Był to podręcznik dla studentów zakonnych, w której autor wyłożył logikę według Arystotelesa i geometrię według Euklidesa, uwzględniając jednak pewne osiągnięcia filozofii nowożytnej, głównie angielskiej¹³⁸;

– z zakresu architektury: *Scientia artium militarium architecturam, pyrotechnicam... complectens, sive lectiones mathematicae...* (1747; format 4°), które Faustyn Grodzicki wydał pod nazwiskiem swojego ucznia Ignacego Bogatki¹³⁹. Zawiera miedzioryty, przedstawiające plany fortec, rodzaje broni i proveniencje Biblioteki Szkoły Wojewódzkiej Lubelskiej, Biblioteki Gimnazjum Lubelskiego, a także naklejkę, dotyczącą wyceny książki: „1763 Cracoviae emptus fl 5 pol.”;

– z zakresu historii: dzieło wybitnego polskiego misjonarza jezuickiego, orientalisty, podróżnika Tadeusza Jana Krusińskiego herbu Dołęga – *Prodromus ad tragicam vertentis belli Persici historiam...* (1734; format 4°). Było ono częścią raportu Durii Efendiego, posła tureckiego do Persji w roku 1720, przełożonego z języka perskiego na łacinę. Zawierało objaśnienia (scholia), rozprawkę o poselstwach polsko-perskich, kilka dokumentów oraz szkic historii zawartej w *Relatio de mutationibus Regni Persarum* z 1726 r., w którym autor, będąc naocznyim świadkiem wydarzeń, opisał stosunki persko-afgańskie. W 1729 r. dokument został przełożony z rękopisu łacińskiego na język turecki¹⁴⁰. Tadeusz Jan Krusiński stał się na długie lata jedynym w Europie autorytetem w sprawach Persji i Afganistanu, znawcą języka perskiego i autorem podstawowych wiadomości o tej części Wschodu. Starodruk posiada proveniencje Biblioteki Seminarium Chełmskiego i Konwentu Chełmskich Reformatów;

– z zakresu literatury: poezje Corneliusa Neposa – *Dares Phrygius Poetarum et Historicorum omnium primus de Bello Troiano... carmine festivo donatus* ([1700]; format 8°); poemat jezuita Jana Skorskiego *Lechus, carmen heroicum...* (1745; format 8°), omawiany wyżej, z proveniencją Biblioteki Konstantego Hrabiego Tyszkiewiczza; tragedia jezuita Andrzeja Filipeckiego *Leo Filozof, Cesarz Wschodni, Traiedia* (1754; format 4°); poemat jezuita Franciszka Gościeckiego, opisujący wyprawę do Turcji wraz z wojewodą mazowieckim Stanisławem Chomętowskim, *Poselstwo wielkie... Stanisława Chomętowskiego...* (1732; format 4°). Wydawnictwo to jest poważnym źródłem i pomimo wątpliwości co do autorstwa Gościeckiego ostatecznie zostało uznane za jego dzieło¹⁴¹. Zawiera proveniencje: „Z Biblioteki A. Wolańskiego”, „X. Antoni Moszyński”. Książd Antoni Moszyński był nauczycielem, a potem rektorem szkół pijarskich w Lubieszowie, gdzie istniało jedno z naj-

¹³⁸ A. Szteinke, *Kleczewski Stanisław Dominik*, w: PSB, t. 12, Wrocław – Kraków 1966, s. 552.

¹³⁹ *Grodzicki Faustyn*, w: *Bibliografia Literatury Polskiej „Nowy Korbut”*. T. 2: *Piśmiennictwo staropolskie*, oprac. R. Pollak i in., Warszawa 1964, s. 236.

¹⁴⁰ B. Natoński, *Krusiński Tadeusz Jan*, w: PSB, t. 15, Wrocław – Kraków 1970, s. 427.

¹⁴¹ J. Poplatek, *Gościecki Franciszek*, w: PSB, t. 8, Wrocław – Kraków 1959, s. 379.

lepszyc w Rzeczypospolitej Kolegium Pijarów. Pierwotnie nazwa tej miejscowości brzmiała Nowy Dolsk, ale się nie przyjęła. Druk posiada też zapis proveniencyjny biblioteki tego zakonu;

– podręczniki: *Rudimenta historica... Opusculum 6* ([1745–1746]; format 8°); *Nova methodus discendi linguam gallicam* (1765; format 8°);

– kalendarz: kanonika katedralnego lwowskiego Krzyszpina Cieszkowskiego *Fortunny prognostyk na Rok Pański 1751...* (1751; format 2°), zawierający miedziorytowy herb Dołęgi Cieszkowskich, dedykację autorską i pieczętkę „Doktora Stefana Monasterskiego”;

– encyklopedie: *Nowe Ateny* księdza Joachima Benedykta Chmielowskiego, której wszystkie tomy wyszły w formacie 4°. Część pierwszą, która ukazała się w 1745 r., wytłoczył opisany wyżej Paweł Golczewski, drugie wydanie pochodzi z 1755 r. Część druga pochodzi z roku 1746, przedruk z 1754. Część trzecia i czwarta z 1754 i 1756 r. Edycja nie odbiegała mocno od pierwowzoru, zasadniczy układ tekstu pozostał bez zmian, została tylko nieco poprawiona i odbita większą czcionką. Wstawiono w niej inny miedzioryt i usunięto „errora drukarskie”¹⁴². Było to dzieło opracowane kompilacyjnie na podstawie przeszło stu autorów, przede wszystkim Polaków i jezuitów, posiadające formę encyklopedii rzeczowej, pełne makaronicznego stylu, przeplatane łaciną, ograniczone do niektórych działów wiedzy, za to pełne osobliwości i pojedynczych szczegółów. Zyskało szerokie uznanie, lecz także zarzut plagiatu z rękopisu Jana Stanisława Jabłonowskiego¹⁴³. „Było tak popularną książką w całej Rzeczypospolitej polskiej, że znajdowało się w każdym domu szlacheckim, obok herbarzy, kronik ojczystych i słynnego kalendarza Duńcewskiego”¹⁴⁴. Egzemplarz w WBP posiada różne proveniencje w poszczególnych tomach, m.in. pieczętkę Stefana Kowerskiego, Księgozbioru Piotrowickiego Andrzeja Edwarda Koźmiana i inne;

– pozycje wartościowe, m.in. herbarz jezuity Kaspra Niesieckiego *Korona Polska przy Żłotej Wolności Starożytnemi... Kleynotami Ozdobiona...* (t. 1, 1728; t. 2, 1738; t. 3, 1740; t. 4, 1743; format 2°). Tom pierwszy ukazał się dzięki finansowej pomocy Marianny z Potockich Tarłowej, wdowy po wojewodzie lubelskim, dla której autor zamieścił dedykację w tomie drugim. Zgodnie z wolą wdowy dzieło musiało zostać przetłumaczone z łaciny na język polski, aby mogło dotrzeć do jak największej liczby czytelników. *Korona Polska...* obok herbów państwowych i wojewódzkich zawierała spisy panujących w Polsce i na Litwie senatorów, ministrów, marszałków izby poselskiej i trybunałów, generałów wielkopolskich wraz z dziejami poszczególnych rodzin. Autor korzystał z wszelkich dostępnych mu źródeł: rękopisów, kronik zakonnych, konstytucji sejmowych, statutów, opisów nagrobków, okolicznościowych druków panegirycznych i mów pogrzebowych, kompilacji wcześniejszych heraldyków. Herbarz zawiera bogaty materiał biograficzny i obyczajowy oprócz genealogicznego. Do dnia dzisiejszego jest najbardziej znaną pomocą w badaniach genealogicznych i historycznych dla kolejnych pokoleń¹⁴⁵. Dzieło zostało wydane w oprawie skórzanej.

¹⁴² H. Rusińska-Giertych, *Działalność typograficzna Pawła Józefa Golczewskiego...*, s. 328.

¹⁴³ W. Ogrodziński, *Chmielowski Joachim Benedykt*, w: PSB, t. 3, Kraków 1937, s. 341.

¹⁴⁴ K. Wł. W., *Chmielowski (Benedykt)*, w: *Encyklopedia powszechna S. Orgelbranda*, t. 5, Warszawa 1861, s. 369–370.

¹⁴⁵ W. Dworzaczek, *Niesiecki Kasper*, w: PSB, t. 23, Wrocław – Kraków 1978, s. 49–50.

Zawiera herb Królestwa Polskiego, ozdobne inicjały i liczne proveniencje, spotykane w różnych tomach, m.in. ekslibris Biblioteki Kolegium Jezuitów z Krasnegostawu, pieczętkę parafii św. Anny z Lubartowa i pieczętkę Stefana Kowerskiego;

– druki z godłem jezuitów – monogramem Chrystusa JHS: *Krzywdą krzywdami nagrodzona...* ([1731] ; format 2°), z drzeworytowymi herbami Krzywda Rzewuskich i Pilawa Potockich na odwrocie karty tytułowej; *Manna Duszy Albo Cwiczenia się Duchowne, Łacne y pożyteczne...* (1736; format 4°), wspomnianego wyżej Pawła Segneri, z licznymi proveniencjami osób prywatnych, Konwentu Chełmskich Reformatów i Biblioteki Seminarium Chełmskiego; jezuita Gabora Hevenesi *Aucupium Innocentiae...* (1746; format 8°), z proveniencjami Biblioteki Seminarium Chełmskiego i Zamojskich Bazylianów;

– inne: *Nauka zdrowia...traktatów dwa* szlachcica weneckiego Ludwika Kornary (1765; format 8°).

W Bibliotece znajdują się ponadto trzy starodruki, wydane we Lwowie, bez określonej drukarni. Są to: księdza Gaudentego Pikulskiego wspomniany wyżej *Panis quotidianus...*, z roku „odnowionego zbawienia” (*anno reparatae salutis*) (1759; format 8°), z pieczętkami Szkoły Wojewódzkiej Lubelskiej i Gimnazjum Lubelskiego, w oprawie skórzanej; traktaty: Jana Stanisława Jabłonowskiego, kanclerza wielkiego koronnego, wojewody ruskiego, wołyńskiego, pisarza politycznego i poety *Skrupuł bez skrupułu w Polsce...*, w wydaniu drugim (1730; format 8°) i *Sposób bardzo łatwy nauczania przez katechizm wiary świętej prawdziwej rzymskiej katolickiej...* (1730; format 8°), wydany za pozwoleniem Jana Skarbka, arcybiskupa lwowskiego, mający uszkodzoną kartę tytułową i okładkę.

Podsumowanie

Lwów, obok Krakowa, stał się jednym z największych ośrodków drukarstwa w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku. Łączył w sobie tradycje wielowyznaniowe (katolicy, prawosławni i inni) i wielonarodowe, w których przodowały dwie grupy: Polacy i Rusini. Był nie tylko miejscem krzyżowania się szlaków handlowych, co spowodowało, że rozkwitł tu handel książką, wyprzedzając lokalny ruch wydawniczy, lecz także miejscem myśli wschodnio- i zachodnioeuropejskiej, w tym słowa drukowanego, które rozwijało się odrębnymi nurtami. Stał się pomostem, przez który kultura polska stykała się ze Wschodem¹⁴⁶.

Charakterystyka ogólna druków:

- cechą charakterystyczną lwowskich oficyn drukarskich była ich krótkotrwałość¹⁴⁷;
- była to bardziej działalność drukarska niż wydawnicza;
- obok oficyn zakonnych: jezuickiej, Bractwa Św. Trójcy, franciszkanów, istniały warsztaty rodzinne: Szlichtynów i Pillerów, które, jako instytucje uprzywilejowane i cieszące się poparciem władz gubernialnych oraz wiedeńskich, realizowały z sukcesem wyznaczone przez nie zadania;
- wśród prywatnych drukarzy można wymienić: Jakuba Mościckiego – pisarza miejskiego, którego drukarnia była nieduża i działała bardzo krótko; Karola Pfaffa – jednego z pierwszych zawodowych nakładców nad Pełtwią i pioniera w dziedzinie prowadzenia nowoczesnego księgarstwa¹⁴⁸, pierwszego lwowskiego uprzywilejowanego akademickiego bibliopole¹⁴⁹ i pierwszego, który otrzymał tytuł i przywileje księ-

¹⁴⁶ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 137.

¹⁴⁷ E. Różycki, *Z dziejów książki we Lwowie...*, s. 35.

¹⁴⁸ H. Rusińska-Giertych, *Księgarnia Karola Bogusława Pfaffa we Lwowie...*, s. 38.

¹⁴⁹ M. Opałek, *Bibliopole lwowskie*, s. 27.

garza uniwersyteckiego; Michała Śloskę – jednego z najbardziej aktywnych typografów lwowskich XVII wieku¹⁵⁰, który obsługiwał zarówno społeczeństwo ruskie, jak i polskie¹⁵¹ i rozwinął prywatną działalność księgarsko-wydawniczą na większą skalę. Jego typografia pozostawała na usługach wyznania prawosławnego¹⁵²; Jana Filipowicza – drukarza-wydawcę¹⁵³, znanego w Polsce pierwszego rytownika lwowskiego¹⁵⁴; Pawła Golczewskiego – jedyne w mieście drukarza prywatnego, któremu ciężko było konkurować z drukarniami: jezuicką, Bractwa Św. Trójcy i oficyną Bractwa Stauropigialnego, tłoczącą edycje cyryliczne¹⁵⁵, działającego nieprzerwanie przez 15 lat;

– spośród lwowskich oficyn typograficznych wyróżniała się drukarnia jezuicka, której wytwory stanowiły niemal połowę całej naukowej produkcji Lwowa;

– większość druków wytłoczonych w oficynach drukarskich Lwowa to literatura religijna i panegiryczna. Jej głównym producentem była najdłużej działająca drukarnia jezuicka, która następnie przejęła również produkcję książki naukowej. Po niej prym wiodła oficyna Pillerów, która w swoim repertuarze wydawniczym miała przewagę literatury medycznej, prac podręcznikowych i dysertacji z zakresu matematyki, filozofii i prawa¹⁵⁶;

– najwięcej było książek w języku polskim, łacińskim, niemieckim i jedna w języku starocerkiewnosłowiańskim;

– najbardziej popularnym formatem wydawanych druków było *octavo*, następnie *folio* i *quarto*, co miało związek z rozpowszechnianiem się czytelnictwa.

Summary

This article presents the publications and typographic resources of the printing houses of Lwów dated 1650–1800, discovered in the special collections of the H. Łopaciński Regional Public Library in Lublin. The most interesting old prints, in terms of content, graphic design, and provenance, were selected and presented.

Резюме

В статье рассматриваются издания и печатные формы львовских типографий 1650–1800 годов, хранящиеся в Отделе специальных коллекций Люблинской Воеводской Публичной Библиотеки им. Иеронима Лопацинского. Отобраны и представлены самые интересные старопечатные книги как с точки зрения содержания и графического оформления, так и происхождения.

¹⁵⁰ E. Różycki, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie...*, s. 50.

¹⁵¹ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 243.

¹⁵² M. Juda, dz. cyt., s. 86.

¹⁵³ J. Sowiński, *Polskie drukarstwo*, Wrocław 1996, s. 70.

¹⁵⁴ *Drukarze dawnej Polski...*, z. 6, s. 101.

¹⁵⁵ H. Rusińska-Giertych, *Działalność typograficzna Pawła Józefa Golczewskiego...*, s. 324.

¹⁵⁶ A. Żbikowska-Migoń, *Książka naukowa w produkcji typograficznej polskiego Oświecenia*, w: *Dawna książka i kultura: materiały międzynarodowej sesji naukowej z okazji pięćsetlecia sztuki drukarskiej w Polsce*, red. S. Grzeszczuk, A. Kawecka-Gryczowa, Wrocław 1975, s. 233.